

87. Yılında
Cumhuriyet ve
İzmir

Dr. Oktay GÖKDEMİR

Bu kitap
İBB Ahmet Piriştina Kent Arşivi ve Müzesi
tarafından yayına hazırlanmış olup
İzmir Büyükşehir Belediyesi'nin
kültür hizmetidir.

İzmir Büyükşehir Belediyesi
Konak-İZMİR
Tel: 0 232 293 12 00
www.izmir.bel.tr

87. YILINDA
CUMHURİYET VE
İZMİR

Birinci Basım: Ekim 2010
Baskı Adedi: 2000

© İzmir Büyükşehir Belediyesi

Kapak ve Grafik Tasarım-Uygulama
Hatice Arcak

Bu kitap Ekim 2010 tarihinde Dinç Ofset tesislerinde basılmıştır.

İÇİNDEKİLER

Başlarken

Aziz Kocaoglu	5
---------------------	---

I. Cumhuriyet Kavramı Üzerine

11

II. Türkiye’de Cumhuriyetin Doğuşu

I. Osmanlı Mirası	14
II. Mustafa Kemal ve Cumhuriyet	16
III. Ulusal Bağımsızlık ve Egemenlik: Türkiye’de Cumhuriyet Doğuyor	18
IV. 23 Nisan 1920 Ulusal Egemenliğin Doğuşu	20
V. 23 Nisan’a Doğru	24
VI. Amasya Genelgesi’ndeki Cumhuriyet Fikri	27
VII. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Örgütlenen Cumhuriyet Fikri	28
VIII. Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet	31
IX. Saltanat Kaldırılıyor	33
X. Cumhuriyet İlan Ediliyor	36

III. Laik Cumhuriyet

41

IV. Kemalizm, Cumhuriyet ve Demokrasi

Üzerine Düşünceler

46

A- Atatürk ve İzmir

61

B- Cumhuriyet ve İzmir

69

C- İzmir Cumhuriyet Devrimlerine Sahip Çıkıyor

75

D- Atatürk Devrimlerle İlgili Mesajlarını İzmir’den Veriyor

79

Cumhuriyet Kimliğimizdir

İzmir Büyükşehir Belediyesi olarak, Cumhuriyetimizin 87. yılında sizleri, özel olarak hazırlanmış bir yapıtla selamlıyoruz.

Cumhuriyet, uğruna çok emek verilmiş, bedeller ödenmiş, korunması ve bir yaşam biçimine dönüşmesi adına büyük çabalar gösterilerek, gelecek kuşaklara emanet edilmiş bir yönetim biçimi ve değerler toplamıdır.

Bu alçakgönüllü çalışma, bütün bunlara dair bir bilinç tazelemesi yaratırsa, hepimizi bu değerler üstünde düşünmeye ve araştırmaya yöneltirse, amacımıza yaklaşmış olacağız. Bu dileğimiz, daha çok genç kuşaklar içindir.

87 yıl önce kuruluşu duyurulan Türkiye Cumhuriyeti, ülkemiz ve dünya için, hem bir sonucu, hem de yepyeni bir başlangıcı anlatır.

Cumhuriyet öncesinin fotoğrafına baktığımızda, genel görünüm şöyledir;

Ekonomi bitmiş. Halk darmadağın, ne gününü yaşayabiliyor, ne de yarınını bakabiliyor. Yerli ve yabancı işbirlikçileri, bir imparatorluğu her yanından kemiriyor. Eğitim, bilim, sanat, ulaşım, iletişim, sağlık, teknoloji... Kısaca her açıdan sıfır noktasına inmiş bir vahim ülke ve ayakları yere basmayan öngörülere kapılıp gidenler ve yaşamda karşılığı olmayacak çözüm ve kurtuluş hayalleri. Yüzyılların törpüsüyle yıpranan ve 1.Dünya Savaşı'nın bitkinliği, yılgınlığı, teslimiyeti içinde kalıvermiş bir coğrafya. Kısaca, emperyalizmin yarattığı sonuçlar, arayıp da bulamadığı koşullar ve lime lime paylaşılmaya hazır bir imparatorluk. Bütün bunların dışında daha vahim bir gerçek; halkından kopmuş bir yönetim, yönetiminden umudu kesmiş, derin bir yalnızlık ve umarsızlık içinde bir halk. Biz bu fotoğrafın ayrıntılarını, konuyla ilgili birçok kaynaktan okuyabiliriz, okumalıyız.

Küflü bir yönetim biçiminin çöküş ve iflasına, hazin bir örnek oluşturan Osmanlı İmparatorluğu'nun yıkılması, elbette kaçınılmazdı. Emperyalizmin her türlü yöntemi uygulayarak hazırladığı cenaze töreninde, ya kaldırılmaya çalışılan tabutun içindeki olacaktık, ya da direnecek, son civiyi çaktırmayacaktık.

İkincisi seçildi. Doğrusu, bu seçimden önceleri kimsenin haberi yoktu. Mustafa Kemal ve bir avuç yiğit insan dışında...

Mondros vardı, Sevr gelecekti. Ordular dağıtılacaktı, bugün bile çoğunun ağzını sulandırdığı biçimde topraklar parçalanacak, bölüşülecekti. Yüzyıllardır bir arada yaşayan insanlar ayrışacak, birbirine düşman kılınacaktı. Aslında Balkanlar başta olmak üzere, imparatorluğun hemen her yerinde şovenizm çoktan kıskırtılmıştı. Kardeşliği bozdular, inanca, dayanışmaya, bir arada yaşamaya, karşılıklı sevgi ve saygıya dair ne varsa yıpratıldı. İhbar ve ihanet, unutkanlık ve reddediş egemen kılındı, dünyanın en güzel topraklarına.

Ya da öyle sanıldı.

Emperyalistler ve uyduları, ülkeyi dört bir yandan işgale koyulurken, Anadolu'da bir halkın nabızı atmaya başladı. Samsun, Sivas, Erzurum, Amasya derken her yerde 'toplan' boruları çalmaya başladı. Kadınıyla erkeğiyle, genciyle yaşlısıyla bir halk, ülkesini yoktan varetmeye kararlıydı. Kadim topraklar, tarihe yine ve yeni sayfalar ekleyecekti.

Adına "Kurtuluş Savaşı" dediğimiz, "Türkün Ateşle İmtihanı" diye anlatığımız, "Şu Çılgın Türkler"i yarattığı bir mucizedir, bu sayfaları dolduran.

Yeri geldiği için, anımsatmadan geçemeyeceğim. Bu olağanüstü direnişi, çekilen büyük çileyi, uğruna dedelerimizi ninelerimizi şehit verdiğimiz onur destanımızı küçümseyenler, birkaç küçük çatışmadan ibaret görenler, kalbimizi kırmıştır, kırmaktadır. O günlere saygısızlık etmek, tarihe, gerçeğe, hatıralara saygısızlıktır. Adını daha açık koyalım; böylesi tavırlar, Kurtuluş Savaşı'nın verildiği zihniyetle işbirliğinden başka bir şey değildir. Biz bu saygısızlığı ve işbirliğini anlayamayız, hoşgöremeyiz, bağışlayamayız.

Kurtuluş Savaşı, 9 Eylül'de İzmir'in kurtuluşuyla, Lozan Antlaşması'yla ve barışın sağlanmasıyla bitti. 23 Nisan 1920'de kurulan ve açılan "Gazi" TBMM, egemenliğin kayıtsız koşulsuz halkta olduğunu, insan haklarına dayanan bir sisteme inandığını bildirmişti; ama, Kurtuluş Savaşı'ndan sonra, yeni devlet biçiminin adı ne olacaktı? 1300 yıldır Osmanlı Ailesi tarafından yönetilen imparatorluk ve hilafet, ne halkın ne de meclisin çoğunluğunun bir anda terkedeceği, bir yönetim biçimi değildi. Mustafa Kemal'in en yakınında olanların içinde bile, verilen savaşın imparatorluk ve hilafet adına yapıldığına inananlar vardı. "Ulusal bağımsızlık" ve "ulus egemenliği" kavramları, birçok kesim tarafından şiddetle reddediliyordu.

Mustafa Kemal, başlangıçta doğrudan padişahlığı ve halifeliği hedef almadı. Baştan bunları dillendirmek, süreci zedeleyebilirdi. Yoksa yeni

devletin adını çoktan vermişti Büyük Önder, Erzurum'da Mazhar Müfit'e not aldırması; "Yeni idare biçiminin adı Cumhuriyet olacaktır!" Bu bir devrim kararıydı.

Saltanatın kaldırılmasını istemeyenler, Mustafa Kemal'in kişiliğinde her türlü direnci gösterdiler. Onun milletvekilliğini bile geçersiz kılmaya çalıştılar. Gerekçeleri hazındı; 5 yıl aynı yerde oturmamak. Yaşamı cephelerde geçmiş, doğum yeri sınırlar dışında kalmış Gazi Mustafa Kemal'e kurdukları oyun, ancak bu kadar pespaye olabilirdi. Yetinmediler, Ankara dışında olmasını bahane bilip bir bildiri yayınladılar. Bildiri şöyle bitiyordu; "Halife Meclisin, Meclis Halifenindir."

Büyük devrimci, İzmir'de annesinin mezarı başında şöyle diyecekti; "Ulusal egemenlik uğrunda canımı vermek, benim için bir vicdan ve namus borcu olsun!" Aksi düşünenler, yavaş yavaş çevresinden çekildiler. Mustafa Kemal, onca savaştan sonra, mücadelesini Cumhuriyet'in ilanı için verdi. Kolay değildi; ama, devrim sürüyordu, sürecekti. Ayrıntılarını, bu çalışma içinde okuyacaksınız.

13 Ekim 1923'te Ankara "Başkent" ilan edildi; ama, saltanat ve hilafet yanlılarının "karşı devrimci" inadı büyüktü, yaygınlaşma eğilimleri gösteriyordu. 28 Ekim 1923'te başta İsmet İnönü olmak üzere, arkadaşlarını çağırdı Mustafa Kemal. Tek söz söyledi; "Yarın Cumhuriyet'i ilan edeceğiz!"

Yeryüzünün bütün devrimcileri gibi, dediğini yapacak ve ertesi gün Cumhuriyet Halk Partisi toplantısında, "Teşkilat-ı Esasiye Kanunu"nda yapılacak değişiklikleri okutacaktı. Buna göre;

"Türkiye Devleti'nin hükümet şekli Cumhuriyet'tir,

Türkiye Devleti, Büyük Millet Meclisi tarafından yönetilir,

Türkiye Devleti, hükümetin inkisam ettiği yönetim birimlerini İcra Vekilleri (Bakanlar Kurulu) aracılığı ile yönetir."

Aynı günün akşam saatlerinde, 29 Ekim 1923 saat: 18.45'de başlayan TBMM toplantısında, saat: 20.30'da "Yaşasın Cumhuriyet" sesleri ve alkışlar eşliğinde Cumhuriyet ilan edildi. Artık TÜRKİYE CUMHURİYETİ yurttaşlarıydık. Mustafa Kemal, oybirliği ile ilk cumhurbaşkanımız olarak seçildi.

19 Mayıs 1919'da başlayan Kurtuluş Savaşı, 29 Ekim 1923'te Cumhuriyet'in kuruluşu ve ilanı ile mutlu sona ulaşmıştı. Bu destanın yaratıcısı ve her aşamasındaki mimarı Gazi Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Şöyle diyecektir Büyük Önder;

“Benim en büyük eserim Türkiye Cumhuriyeti’dir.”

Türkiye Cumhuriyeti’nin ilanı zihniyet, yasa, kurum, uygulama açılarından, Osmanlı İmparatorluğu’ndan kesin bir kopuşu, vazgeçiş ve yepyeni bir ülkenin kimliğini, kişiliğini anlatır.

Bunun ne anlama geldiğini görmek ve anlamak için, tam bir devrimci tavır ve kararlılık içinde “az zamanda” yapılan işlere bakmak gerekir. Anımsayalım;

Saltanatın kaldırılması. Cumhuriyetin ilanı. Halifeliğin kaldırılması. Kadınlara erkeklerle eşit haklar verilmesi. Şapka ve kılık kıyafet devrimi. Tekke zaviye ve türbelerin kapatılması. Soyadı yasası. Lakap ve unvanların kaldırılması. Uluslararası saat, takvim ve ölçülerin kabulü. Mecellenin kaldırılması. Medeni hukukun kabulü. Laik hukuk düzenine geçilmesi. Öğretimin birleştirilmesi. Yeni Türk harflerinin kabulü. Türk Dil ve Tarih Kurumlarının kurulması. Üniversite öğreniminin düzenlenmesi. Güzel Sanatlar alanında yapılanlar. Aşarın kaldırılması. Çiftçinin özendirilmesi. Örnek çiftliklerin kurulması. Sanayiye yüreklendirilme ve sanayi kuruluşlarının açılması. 1. ve 2. Kalkınma Planlarının uygulanmaya konulması. Yeni yollar yapılması...

Bu başdöndürücü çalışmaların 1922 – 1937 yılları arasında gerçekleştirilmesi, bize başka bir gerçeği de göstermektedir. Gazi Mustafa Kemal Atatürk’ün, halkıyla birlikte yürüdüğünü... Atatürk’ü önder ve başöğretmen konumuna taşıyan, bütçe, kadro, alt yapı gibi vahim yoksunluklarla boğuşma ve üstesinden gelebilme ustalığı yanında; ne yapılmaya çalışıldığını anlatabilme, benimsetebilme, bir ülkeyi topyekun bir “ideal” etrafında toparlayabilme, bütün bunları yapacak kadroları oluşturabilme başarısıdır.

Unutmayalım, 1. Dünya Savaşı’nın en yorgun ülkelerinden biriydik. Çanakkale Savaşında yitirdiğimiz yüzbinlerce insan ve eğitimli beyin gücüne, Kurtuluş Savaşı’nda yitirdiklerimiz de eklenmişti. Türkiye Cumhuriyeti’ni “mucize” konumuna taşıyan, salt hamasi söylemler değil, işte bu yalın gerçekleridir. Bu gerçekleri doğru okuyan, süzen ve çıkış umudunu gerçeğe dönüştüren “Cumhuriyet Bilinci”dir. O günlerin olağanüstü kadroları ve lideridir. Bunları bilmeden, sözgelimi İngiltere Başbakanı Lloyd George’un söylediği şu sözlerin, ne anlama geldiğini elbette anlayamayız;

“Yüzyıllar nadir olarak dahi yetiştirir. Şu talihsizliğimize bakın ki, o

büyük dahi yüzyılımızda Türk Ulusuna nasip oldu.” (1922)

Cumhuriyetimizin ilanın üstünden, 87 yıl geçti. Henüz bir insan ömrü kadar bir süredir. Peki, biz bugün Cumhuriyet’e nasıl bakıyoruz?

Cumhuriyeti, demokrasi, çağdaşlık, laiklik ve sürekli ilerleme olarak görüyoruz. Cumhuriyet deyince, tam bağımsızlık ve tam özgürlük anlıyoruz. Dünyaya “Yurtta barış, dünyada barış” gözüyle bakıyor, insanlığı bu erdemli duruşa davet ediyoruz. İnancımız odur ki, “Ulusların yaşamı tehlikeyle karşı karşıya kalmadıkça, savaş bir cinayettir.” Uluslararası ilişkilerde denklige, eşitliğe, hakkaniyete evet derken, dün olduğu gibi, bugün de “Emperyalizme hayır!” diyoruz. Bize, insanlık ailesinin onurlu bir üyesi olmak yetiyor.

Cumhuriyet bize göre, her türlü sömürüyü, ayrımcılığı reddeden, insani ve evrensel değerleri değişmez ölçüt olarak kabul eden bir yönetim biçimidir. “Cumhuriyet, kimsesizlerin kimsesidir.” Böyle bir yönetimde, ırk, din, dil, cinsiyet ayrımcılığı bir nefret suçudur, biz buna inanıyoruz. Değerlerimizi korurken, “Misak-ı Milli”yi sarsılmaz ölçüt, “En gerçek yol gösterici bilimdir” şiarını bayrak ediniyoruz.

Suyuyla, toprağıyla, gökyüzüyle ülkemizi çok seviyor, üstüne titiriyoruz. Hiçbir maddi gücün ve kazanımın, doğal ve kültürel zenginliklerimizden daha değerli olacağına inanmıyoruz. Kültür ve sanatı, yaşam kalitemizi yükseltecek en önemli unsurlar olarak değerlendiriyoruz. Biliyoruz ki, “Sanatsız kalan bir ulusun, yaşam damarlarından biri kopmuş demektir.”

Düne saygı, bugüne sorumluluk, geleceğe umutla bakıyoruz. Bu umut, bizim gelecek kuşaklara dair ve gereği için çok çalışmamızı dayatan ödevimizdir. Onun içindir ki, gündelik sıkıntıları, bunalımları, geçici yorgunlukları, herşeyin sonu olarak görmüyoruz. Hepsini aşacağımızı ve üstesinden geleceğimizi, bize bırakılan büyük mirastan biliyoruz.

Cumhuriyet, işte bu değerlerle bizim kimliğimizi oluşturuyor. Biz, kadınıyla erkeğıyle, genciyle yaşlısıyla, bu kimliğe yakışmak için çalışıyoruz.

Bıkmadan, yılmadan, inatla, coşkuyla, onurla...

29 Ekim Cumhuriyet Bayramımız kutlu olsun!

Yaşasın Türkiye Cumhuriyetimiz!

Aziz KOCAOĞLU

İzmir Büyükşehir Belediye Başkanı

I-) CUMHURİYET KAVRAMI ÜZERİNE

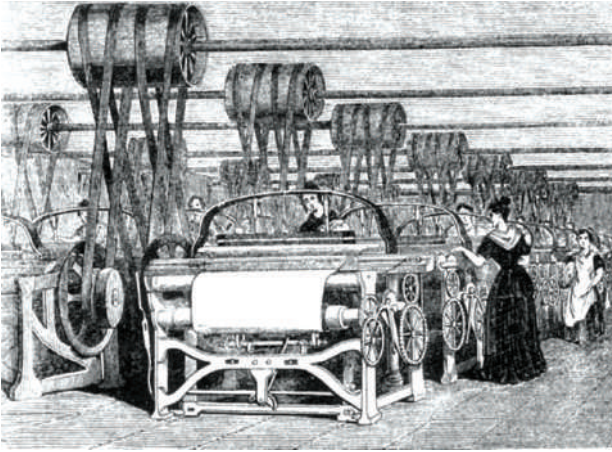
Dilimize, Arapça'da "*halk, topluluk*" anlamlarına gelen "*cumhur*" sözcüğünden geçen cumhuriyet kelimesinin kökeni Batı dillerindeki Res-Publica'dır. Bu bağlamda cumhuriyet kamu erki ve yönetme yetkisinin halka ait olduğu, ulus egemenliği sistemine dayanan bir yönetim şeklidir. Siyasal düşünce tarihinin son iki yüz yılına damgasını vuran cumhuriyet kavramı aslında Antik Yunan sitelerinden bu yana uygulanan bir yönetim şeklidir; ancak kavram, bugünkü anlam ve içeriğine 1789 Fransız İhtilali sonrasında kurulan ulus-devlet modellerinde ulaşmıştır. Kamusal alanda eşit yurttaşların özgürlüğü anlayışına dayanan cumhuriyeti, var olan diğer yönetim şekillerinden ayıran en önemli özellik seçim olgusunu bağrında taşımasıdır. Milli irade kavramını kendisine referans alan cumhuriyette yöneticiler seçimle iş başına gelirler. Bilindiği gibi monarşiler ve oligarşilerde yönetme erki ya bir kişi ya da hanedanın ya da bir zümrenin elindedir. Cumhuriyet halk egemenliğine dayalı bir yönetim sistemini meşrulaştırdığı için cumhuriyette bir ülkenin içinde yaşayan her yurttaş yöneticisini belirleme hakkına sahiptir. Üstelik yönetme erkine sahip olanlar diğer yönetim şekillerinin aksine mutlak ve değişmez değildir. Cumhuriyet egemenliğin kullanım kaynağını tanrısal iradede, hanedandan ve belirli sınıflardan alarak millete devreder.

Modern Cumhuriyetlerin doğuşunu sağlayan Fransız İhtilali, 1789

Günümüzde dünya üzerinde farklı coğrafyalarda farklı sosyo-ekonomik, kültürel ve siyasal alt yapılardan beslenen cumhuriyet yönetimleri mevcuttur. Otoriter ve totaliter tek parti sistemlerinde görülen cumhuriyet modelleri halkı referans almayan ve demokrasiyi kendi bağrında içselleştirmeyen sistemlerdir. Bu nedenle cumhuriyetle demokrasi arasında organik bir bağ vardır. Zira demokrasi siyasal iktidarın kaynağının halk tarafından belirlendiği bir rejim sistemidir. Demokrasi ile cumhuriyeti örtüştüren olgu da çok partili parlamenter yaşam ve seçim olgusudur. Her iki model de yöneticilerini genel, eşit ve serbest oy ilkesine dayalı seçimlerle belirler. Ülke içerisinde yer alan çeşitli siyasal yapılar örgütlenerek seçimlere katılırlar. En geniş anlamda düşünce özgürlüğüne ve muhalefetin iktidar olma yollarının açık tutulmasına dayanan demokratik cumhuriyetler, çağımızın ideal yönetim modelleridir. Bu sistemlerde parlamenter demokrasi yolu kullanılarak egemenlik toplumun değişik kesimleri tarafından paylaşılır. Toplum en geniş siyasal özgürlük ortamı içerisinde

örgütlenerek yönetime katılır. Bu tip cumhuriyetlerde bireyler özgür seçimlerle örgütlenerek siyasal iktidarı ele geçirebilirler. Oysa demokrasiyi ve çok partili parlamenter sistem içsel-
leştirmeyen cumhuriyetlerde toplum ve bireyler tek bir resmi ideoloji çevresinde tahakküm altında tutulur. Bu sistemlerde yapılan seçimler tamamen şekilseldir. Plüralizmi yani çoğulculuğu esas almadıkları için monolitik-tekçi tahakküm, baskı mekanizmaları, sürekli gündemde tutulur. Buna karşılık demokratik cumhuriyetler, tahakküm yerine tahammül mekanizmalarını işletirler. Yani farklı siyasal düşünceler, farklı yaşam tarzları birbirlerine empati göstererek ve bir arada yaşama kararlılığını her gün yeniden üreterek siyasal sistem içerisinde yer alırlar.

Sanayi Devrimi

Cumhuriyet kamusal alandaki haklar ve özgürlükleri temel alır. Bilindiği gibi kamusal alan temel hak ve özgürlüklerin politik ortamda üretildiği ve bireylerin yurttaş olarak yer aldıkları bir olgudur. Cumhuriyette yurttaşlar taşıdıkları ikincil kimliklerle

kamusal alana katılmazlar. Etnik köken, cinsiyet, inanç farklılıkları ve mezhep gibi ikincil kimlikler kamusal alana taşınmaz. Cumhuriyet bu farklılıkları tanıır; onlara saygı gösterir, kendilerini ifade etmeleri için demokratik bir ortam hazırlar. Bireylerin özel alanda sahip oldukları ayrıcalıklar ve imtiyazlar ise kamusal alana asla yansıtılmaz. Yurttaşlar kamusal alana sadece yurttaş oldukları için katılırlar. Belirtmek gerekir ki, özel alan inançların, aidiyetlerin, mensubiyetlerin, imtiyazların alanıdır. Hâlbuki cumhuriyet, imtiyazlar ve aidiyetler üzerinden kendisini var etmez. Kısacası cumhuriyet imtiyaz ve mensubiyetler yerine hak ve özgürlük kavramını meşrulaştırır.

Cumhuriyet kavramı Batı Avrupa'da 15. yüzyıldan 19. yüzyıla kadar gelişen siyasal düşünce pratiğinin içerisinde yeşererek bugünkü anlam ve içeriğine kavuşmuştur. Batıda Rönesans, Reform ve Aydınlanma Çağı içerisinde Ortaçağın değerleri aşılırken akıl inançtan, bilim de dinden bağımsızlaşmıştı. Böylelikle, akılcılık, ilerleme, hümanizm, laiklik, gerçekçilik gibi değerler 19. yüzyılda Fransız İhtilali ve Sanayi Devrimi ile birlikte kurulan modern ulus-devletlerin temel yapı taşları olmuşlardır.

II-) TÜRKİYE'DE CUMHURİYET'İN DOĞUŞU

1-) Osmanlı Mirası

Türkiye'de monarşik bir imparatorluk modelinden cumhuriyete geçiş devrimle gerçekleştirilmiştir. Bu bağlamda Türk Devrimi tebaadan yurttaş, ümmetten ulus, kuldan özgür birey ve vatandaş yaratmanın adıdır. Hiç kuşkusuz bu süreç kendiliğinden gerçekleşmiş değildir. Cumhuriyet; Osmanlı İmparatorluğu'nda Tanzimat ve Meşrutiyet dönemleriyle birlikte başlayan bir değişim ve dönüşüm sürecinin sonunda, Osmanlı siyasal sisteminin devrimle tasfiye edilmesiyle gerçekleşmiş bir olgudur. 19. yüzyılda Osmanlı İmparatorluğu bir taraftan, Batı emperyalizminin yayılma emellerini gerçekleştirdiği bir siyasal coğrafya üzerinde varlığını

sürdürmeye uğraşılıyor; diğer taraftan da Tanzimat ve Meşrutiyet reformlarıyla bu çözülmeye çareler üretmeye çalışılıyordu. Fransız İhtilali'nin yaydığı ulusçuluk düşüncesi başta Balkanlar olmak üzere İmparatorluk coğrafyasının giderek küçülmesine ve toprak kayıplarına yol açıyordu. Kapitülasyonlar ve Duyun-u Umumiye ile birlikte Batı emperyalizminin ekonomik kısılacı içine alınan imparatorluk; siyasal açıdan da bağımlılık ilişkilerinin içerisine giriyordu. 1860'lardan itibaren Tanzimat reformlarıyla kurumsallaşan modern eğitim kurumlarından mezun olan bir grup aydın bu çöküşe çareler üretmeye çalışıyorlardı. 1880'lerin başında İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin kurulmasıyla başta askerler olmak üzere herkes bu çöküşü durduracak ve devleti kurtaracak fikirler peşinde koşmaya başladı. Anılan dönem aynı zamanda padişah II. Abdülhamit rejiminin baskı ve istibdat politikalarının giderek ağırlaştığı ve bu yüzden özgürlükçü düşüncelerin imparatorluk merkezine görece uzak bölgelerde filizlendiği bir süreçti. Bu nedenle İttihat ve Terakki en geniş örgütlenme ağını Balkan topraklarında yapmıştı.

Selanik Şehri

Zira Selanik, Manastır ve diğer Balkan kentleri II. Abdülhamit'in baskı rejiminden İstanbul'a uzak olduklarından görece az etkileniyorlardı. Fransız İhtilali'nin Milliyetçilik ideolojisinin, imparatorluğa bağlı Balkan toplulukları üzerindeki olumlu etkisi

burada görev yapan ve yaşayan Osmanlı subayları ve görevlileri üzerinde ulusçu reflekslerin artmasına neden olmuştu. Nitekim 1908’de II. Meşrutiyet’in ilanını sağlayacak gelişmelerin öncelikli olarak bu nedenle Manastır ve Selanik’te gerçekleşmesi kaçınılmaz bir gelişme oldu.

11-) Mustafa Kemal ve Cumhuriyet

1881’de Selanik’te yaşama gözlerini açan Mustafa Kemal’in yeni bir devlet kurma düşüncesi işte bu sosyo-ekonomik ve siyasal ortam içerisinde gelişti. Genç, subaylık yıllarından itibaren ülke sorunlarına yönelik olarak çözüm önerileri geliştirmeye başlayan Mustafa Kemal, o devrin Ziya Paşa, Namık Kemal, Mehmet Emin ve Süleyman Nazif gibi ünlü fikir adamlarının eserlerini yakından takip ediyordu. Bunun yanı sıra Batılı düşünürlerden Voltaire, Rousseau ve Montesquieu gibi aydınlanma çağı yazarlarının eserlerini de okumaktan geri kalmıyordu.

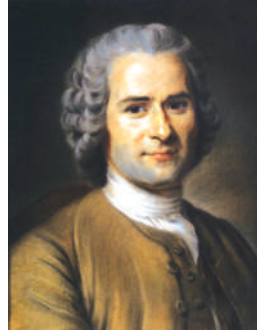
Ziya Paşa

Namık Kemal

Montesquieu

J.J. Rousseau

O'nun II. Abdülhamit rejimine karşı, daha askeri okulda öğren-
 ciyken girişmiş olduğu gizli faaliyetler ve Şam'da sürgünde iken
 kurulmasına öncülük ettiği Vatan ve Hürriyet Cemiyeti çalışmaları
 devrin ünlü İttihatçıların dikkatini çekmekte gecikmedi.
 Başlangıçtan itibaren İttihatçılarla görüş ayrılığı içerisinde olan ve
 Meşrutiyet'i yeniden ilan etmenin sorunları çözemeyeceğinin bi-
 lincinde olan Mustafa Kemal devrin ünlü İttihatçıları tarafından
 'Cumhuriyetçi' olmakla suçlanmaya başlamıştı. Sınıf arkadaşı Ali
 Fuat Cebesoy'a Selanik'te aktardığı şu düşünceler O'nun daha
 Meşrutiyet'ten önce devrimci bir tutum içerisinde olduğunun en
 açık göstergelerinden birisiydi. "... **Meşrutiyet'in ilanı yeter çare
 olamaz: Cemiyetin bir siyasi parti haline gelerek hükümeti meşru-
 tiyetin ilanından sonra ele alması lazımdır. Parti önceden bu va-
 zifesini hazırlamış ve ne yapacağını programlamış olmalıdır. Aksi
 takdirde II. Meşrutiyet de birincinin akıbetine uğrar. Büyük dev-
 letlerin yapacağı bir tasfiye yerine ihtilal idaresi kendi başına bir
 Türk Devleti kurmalıdır.**"

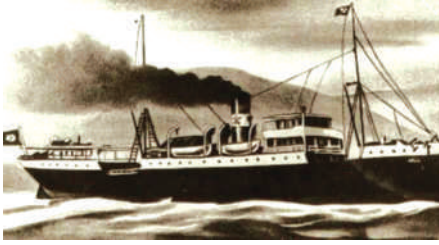
Mustafa Kemal harp okulu öğrencisiyken...

Görüldüğü gibi Mustafa Kemal daha 1908 öncesinde Osmanlı Devleti'nin devamı yerine ondan ayrı bağımsız bir Türk Devleti kurma düşüncesini savunmaktaydı. Mustafa Kemal'in düşüncesinde cumhuriyet fikrinin oluşumu genç subaylık yıllarında filizlenmeye başlamış ve O, bu düşüncüyü aşama aşama ortaya koyarak gerçekleştirmeyi bir yöntem olarak benimsemişti. 1911'de Sofya'da ataşemiliterken Bulgar Türkoloğu İvan Manalof'a Türkiye'de de Batı tipi reformların yapılması gerektiğinden söz etmesi ve cumhuriyet döneminde gerçekleştireceği bir dizi devrim hareketinden, daha o dönemde bahsetmiş olması bunun en açık kanıtlarıdır. Bütün bu düşünceler Mustafa Kemal ile İttihatçı önderler arasındaki görüş ayrılıklarını daha da derinleştirirken; imparatorluk 1914'te sürüklendiği I. Dünya Savaşı'nı yenik kapayarak tarih sahnesinden çekilme sürecine girmişti.

III-) Ulusal Bağımsızlık ve Egemenlik: Türkiye'de Cumhuriyet Doğuyor

1919 yılı Mayıs'ında Mustafa Kemal'in Samsun'da Anadolu topraklarına geçmesiyle başlayan Türk Ulusal Kurtuluş Savaşı Ulusal egemenlik ve bağımsızlık düşüncesine dayalı yeni bir Türk devleti kurma mücadelesinin adıydı. Bu bağlamda 30 Ekim 1918 tarihinde imzalanan Mondros Mütarekenamesi sonrasında emperyalist devletlerin işgaline uğrayan Anadolu topraklarının bu işgalden kurtarılması Türkiye'nin siyasal bağımsızlığını sağlayacak ve bununla birlikte egemenlik hanedandan alınarak ulusal iradeye dayalı yeni bir yönetim modeli oluşturulacaktı. Mustafa Kemal bu

hedeflere ulaşabilmek için 1919 yılı Anadolu'sunda var olan bütün toplumsal grupları harekete geçirerek topyekûn bir kurtuluş mücadelesini öngörüyordu.

Bandırma Vapuru

Zira bu dönemde, Mustafa Kemal'e göre: *“Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu topluluk genel savaşta yenilmiş, Osmanlı ordusu her yanda zedelenmiş, koşulları ağır bir ateşkes antlaşması imzalanmış. Büyük savaşın uzun yılları boyunca ulus yorgun ve yoksul bir durumda. Ulsu ve yurdu genel savaşa sürükleyenler kendi başlarının kaygısına düşerek yurttan kaçmışlar. Padişah ve halife olan Vahdettin soysuzlaşmış kendini ve yalnız tahtını koruyabileceğini umduğu alçakça yollar araştırmakta. Damat Ferit Paşa'nın başkanlığındaki hükümet; güçsüz, onursuz, korkak, yalnız padişahın isteklerine uymuş ve onunla birlikte kendilerini koruyabilecek herhangi bir duruma boyun eğmiş. Ordunun elinden silahları ve cephanesi alınmış ve alınmakta”* idi.

Böylesine bir tarihsel arka plan sonucunda başlayan Ulusal Kurtuluş Savaşı, teokratik-monarşik bir devletten, demokratik ve modern bir cumhuriyet yaratma mücadelesiydi. Bu mücadelenin sonunda tebaa vatandaşa, kullar aklını özgürce kullanan bireye, yarı sömürge bir devlet de tam bağımsız ve uluslararası hukuk alanında saygın bir ülkeye dönüşebilmişti. Yine bu savaş sonucunda egemenlik ilahi otoriteden, hanedandan zorla alınarak

ulusa devredilmişti. Bu mücadele; aynı zamanda çağın gerisinde kalmış statik ve durağan kurumların devrimci bir yöntemle yıkılıp yerlerine uygar dünyanın ilke ve gereksinimlerine uygun kurumların yerleştirilmesi işlemiydi.

iv-) 23 Nisan 1920 Ulusal Egemenliğin Doğuşu

Ulusal Kurtuluş Savaşı'nda 23 Nisan 1920 tarihinin ayrı bir önemi vardır. Zira, bu tarihte Ankara'da Türkiye Büyük Millet Meclisi açılmış ve ulusal egemenlik düşüncesine dayalı tam bağımsız bir Türk Devleti kurma yolunda en büyük adımlardan birisi atılmıştı. Böylelikle 600 yılı aşkın süreyle monarşi ile yönetilen ülkemizde ulus iradesine dayalı demokratik devlet düzenine geçişin ilk aşaması gerçekleştirilmişti. Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın öncüsü, laik ve modern Türk Devleti'nin kurucusu Mustafa Kemal Atatürk'ün Kurtuluş Savaşı'nın başından beri arzuladığı ulusal iradeye dayalı bir yönetim şekli TBMM'de somutlaşmıştı.

Bilindiği gibi ülkemiz 30 Ekim 1918'de imzalanan Mondros Mütarekenamesi ile Birinci Dünya Savaşı'nın galibi İtilaf Devletleri tarafından işgal edildi. Bu işgaller sonucunda Anadolu topraklarının büyük bir çoğunluğu yabancı güçlerin denetimine girdi. Türk halkı işgallere karşı bölgesel direniş cepheleri oluştursa da bu direniş ülke genelinde örgütlü bir mücadeleye dönüşmediği ve bölgesel kaldığı için beklenen sonucu vermedi. Anadolu'nun ve Türklerin bağımsızlık ateşini körükleyen asıl gelişme 16 Mayıs 1919'da Mustafa Kemal Paşa'nın "*Dokuzuncu Ordu Müfettişi*" sıfatıyla Bandırma Vapuru'yla, İstanbul'dan Anadolu topraklarına doğru yola çıkması oldu. O tarihlerde herkes büyük bir karamsarlık içindeydi. Aydınlar, devlet adamları, yazarlar, mevcut durumdan çıkışa yönelik farklı çözüm önerileri peşindeydiler. Bunlardan bazıları Osmanlı İmparatorluğu'nun kurtuluşunu İngiliz himayeciliğinde görüyorlardı. Bu görüşü savunanlar arasında başta

padişah olmak üzere Sadrazam Damat Ferit Paşa ve saray bürokrasisi vardı. Halide Edip, Kara Vasıf Bey gibi pek çok Osmanlı aydını Amerikan mandasını çözüm için yeterli görüyorlardı. Üçüncü bir seçenek ise işgal altındaki her bölgede kurulan Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerinin savunduğu bölgesel kurtuluş çareleri idi. İşte Mustafa Kemal Atatürk 16 Mayıs 1919'da İstanbul'dan Samsun'a doğru hareket ederken ülkemizin içinde bulunduğu ortama yönelik geliştirilen çözüm önerileri bu çerçevedeydi; ama, Mustafa Kemal Paşa bu çözüm önerilerinin hiç birini yeterli bulmuyordu. 1927'de Nutuk'ta bu durumu şu sözlerle açıklamıştı. *".... Ben bu kararların hiçbirini yerinde bulmadım. Çünkü bu kararların dayandığı bütün kanıtlar ve mantıklar çürüktü, temelsizdi. Gerçekte içinde bulunduğumuz o günlerde Osmanlı Devleti'nin temelleri çökmüş, ömrü tükenmişti. Osmanlı ülkesi bütün bütüne parçalanmıştı. Ortada bir avuç Türk'ün barındığı bir ata yurdu kalmıştı. Son olarak bunun da paylaşılmasını sağlamak için uğraşılmaktaydı. Osmanlı Devleti, onun bağımsızlığı, padişah, halife, hükümet, bunların hepsi kavramını yitirmiş bir takım anlamsız sözlerdi. Bu durum karşısında bir tek karar vardı. O da ulus egemenliğine dayanan, kayıtsız şartsız, bağımsız yeni bir Türk Devleti kurmak..."*

Bu düşünceler doğrultusunda 19 Mayıs 1919'da Samsun'da Anadolu topraklarına ayak basan Mustafa Kemal öncelikle Türk halkını topyekûn bir kurtuluş mücadelesi için örgütlemeye çalıştı. Bu amaçla önce Havza'da Türk halkıyla bir araya gelmiş ve başta İzmir'in işgali olmak üzere bütün yurttaki gerçekleştirilen haksız işgalleri protesto etmek amacıyla mitingler tertip edilmesini istemişti. Yine aynı amaç doğrultusunda, 21-22 Haziran 1919'da yayınladığı Amasya Genelgesi'nde ulusun bağımsızlığını yine ulusun kendi azim ve kararıyla gerçekleştireceğinin altını çizmişti. Amasya Genelgesi 1919 Anadolu'sunda gerçek bir ihtilal bildirgesiydi. Aynı zamanda İstanbul'daki hükümet ve padişaha karşı da ulus egemenliğine dayalı bir yönetim şeklinin gerçekleştirileceğinin ilk resmi belgesel örneğiydi. Genelge, ulus işlerini tek

elde toplayacak bir ulusal kurulun Anadolu içlerinde bir an evvel oluşturulmasını istiyor ve bunun için de o günkü koşullarda Anadolu'nun en güvenilir kentlerinden birisi olan Sivas'ta bir ulusal kongre toplamayı öngörüyordu.

Mustafa Kemal Paşa Samsun, Havza ve Amasya'dan sonra 1919 yılı Temmuz ayı başlarında Erzurum'a geçti. Doğu Anadolu'nun en önemli kentlerinden birisi olan Erzurum ve civarında İtilaf Devletleri o tarihlerde bir Ermeni Devleti oluşturma düşüncesindeydi. Bu düşünceye karşı çıkmak amacıyla Erzurum'un ileri gelenleri Doğu Anadolu Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti'ni kurarak çalışmalarla başladılar. İşte 23 Temmuz 1919'da toplanan Erzurum Kongresi bu cemiyetin çalışmalarının bir sonucuydu. Mustafa Kemal Paşa bu kongreye katılmış; hatta kongreye başkanlık yapmıştı. Bölgesel bir amaç için toplanan Erzurum Kongresi almış olduğu önemli kararlar neticesinde adeta bir ulusal kongre niteliğine bürünmüştü. Kongre, ulusal iradeyi hakim ve etken kılmak gerektiğinden bahsetmiş ve bunun için *"Milli sınırlar içersinde vatan bölünmez bir bütündür"* ilkesini benimsemişti. Kısacası Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın temel yol haritasını belirleyen *"Misak-ı Milli"* kararlarının temelleri bu kongrede atılmıştı.

Mustafa Kemal'in Erzurum Kongresi öncesinde İstanbul'un baskılarına dayanamayıp askerlik görevinden istifa etmiş olması ise artık Anadolu'da hiçbir resmi sıfatının kalmadığı anlamına geliyordu. Zira, başta padişah olmak üzere İstanbul hükümetleri, O'nun Anadolu'da gerçekleştirdiği bu faaliyetlerin ayrı bir devlet kurma amacının olduğunun bilincindeydiler. Bu nedenle kendisini İstanbul'a geri çağırıyorlardı. O, bütün bu tekliflere sıcak bakmamış ve ulusun bağrında bir *"ferd-i mücahit"* olarak çalışacağını söyleyerek çok sevdiği askerlik görevinden dahi istifa etmekten geri durmamıştı. Türk halkı da Erzurum günlerinden itibaren O'nun bu düşüncesine sahip çıkmış ve O'nunla birlikte ulusal savaşın her boyutunda kendisine sonsuz destek olmuştu. Erzurum Kongresi'nde Kurtuluş Mücadelesi'ni örgütleyebilmek

amacıyla bir “*Temsil Heyeti*” oluşturulmuş ve o tarihten itibaren de Mustafa Kemal Paşa Temsil Heyeti Başkanlığına seçilmişti.

Haziran 1919’da Amasya Genelgesi’nde öngörüldüğü biçimde Sivas Kongresi 4-11 Eylül 1919 tarihleri arasında toplandı. Kongre, Erzurum Kongresi kararlarının tümünü onaylamış; Amerikan mandacılığını reddetmişti. Bütün bunlara ek olarak da Anadolu içlerinde birbirlerinden bağımsız çalışan bütün Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerini tek çatı altında toplayarak Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti haline dönüştürmüştü. Artık Anadolu’da yakılan bu kıvılcım bir bağımsızlık ateşine doğru dönüşmekteydi. Mustafa Kemal Paşa, bu kongrede Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti Başkanlığına seçilmişti.

23 Nisan 1920’de Ankara’da açılan meclis binası

v-) 23 Nisan'a Doğru

Anadolu içlerinde başlayan bu örgütlenme aşaması Mustafa Kemal Paşa ve Temsil Heyeti'nin Aralık 1919'da Ankara'ya gelişleriyle daha da güçlendi. O tarihlerde Mebusan Meclisi'nin yeniden toplanması tartışmaları yapılıyordu. Mustafa Kemal, toplanacak olan meclisin mutlak surette işgal altında olmayan bir yerde çalışmasını öngörüyordu. Zira, işgal altında çalışan bir meclisin yeterince bağımsız kararlar alamayacağı düşüncesindeydi; ancak, bu düşüncesini en yakın dava arkadaşlarına kabul ettiremedi. Onlar, meclisin İstanbul'da toplanması gerektiği düşüncesindeydiler. Uzun tartışmalardan sonra Mustafa Kemal Paşa bazı ön koşullar ileri sürerek bu düşünceye razı oldu. İsteddiği, İstanbul'da toplanacak olan mecliste bir "Müdafaa-ı Vatan Grubu"nun kurulmasıyla birlikte Misak-ı Milli kararlarının kabul edilmesi idi. 16 Ocak 1920'de bu gelişmeler doğrultusunda İstanbul'da açılan son Osmanlı Mebusan Meclisi Mustafa Kemal'i haklı çıkaran gelişmelerle karşı karşıya kaldı. Meclis bir Müdafaa-ı Vatan Grubu oluşturamadı; ancak, 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli kararlarını kabul etti. İşte bu gelişme 16 Mart 1920'de İtilaf Devletleri tarafından İstanbul'un resmen işgalini doğurdu. Meclis kapatıldı; milletvekillerinin bir kısmı İngiliz ve Fransızlar tarafından tutuklanarak Malta Adası'na sürgüne gönderildi.

Mustafa Kemal ve Arkadaşları Meclis Binasından Çıkarılarken...

Bu olumsuz durum karşısında Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 tarihinde bütün yurda yönelik olarak bir bildirge yayınladı. Bildirgede; İstanbul'un işgalinden söz ediliyor ve ulus işlerini tek başına ele alacak bir milli meclisin tez elden Ankara'da toplanması isteniyordu. Bunun için işgal altında olmayan yerlerde seçimler yapılması öngörülüyor ve seçilecek milletvekillerinin derhal Ankara'ya gelmeleri bildiriliyordu. Bildirgede aynı zamanda, İstanbul'dan Anadolu'ya kaçan Mebusan Meclisi üyelerinin de Ankara'daki meclise katılmaları belirtiliyordu.

Bu gelişmeler ışığında, Ankara'da 23 Nisan 1920 Cuma günü eski İttihat ve Terakki Mektebinde Büyük Millet Meclisi açıldı. Meclisin başına "büyük" sıfatının getirilmesi gerçekten anlamlıydı. Bu, artık Anadolu'da ulus otoritesinin dışında başka hiçbir gücün tanınmayacağı anlamına geliyordu. 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan meclis egemenliğin kayıtsız şartsız millete geçtiğinin en somut göstergesiydi. Bu bağlamda, Büyük Millet Meclisi 1920 Anadolu'sunun bütün toplumsal gruplarını bünyesinde toplayan ve olağanüstü yetkilere sahip bir kurucu meclis olarak oluşturulmuştu. Dönemin koşulları gereği yasama, yürütme ve yargı güçlerini tek elde toplayan meclis, yasama yetkisini çıkardığı kanunlarla, yürütme yetkisini kendi içinden oluşturduğu bakanlar kurulu aracılığıyla yargı yetkisini ise üyelerinin meclis tarafından belirlendiği İstiklal Mahkemeleri ile tek elde toplamıştı.

Büyük Millet Meclisi 20 Ocak 1921 tarihinde bir Anayasa hazırlayarak ulusal egemenliği anayasanın birinci maddesine koydu. 23 Nisan 1920 tarihi işte bu açıdan çok önemli bir dönemeçti. Hem Anadolu'da başlayan ulusal hareket olağanüstü yetkilere sahip bir milli kurul tarafından organize ediliyor; hem de işgallere karşı verilecek olan bağımsızlık mücadelesi dünya tarihinde ilk defa bir yasal temsil organı aracılığıyla yönlendiriliyordu. Hiç kuşkusuz Anadolu'daki bu bağımsızlık hareketinin bu aşamaya ulaşması Mustafa Kemal Paşa'nın demokratik liderlik vasfından kaynaklanıyordu. O, Anadolu'ya geçtiği ilk günden beri yasal temsil

organlarının gücüne inanmış; genç subaylık yıllarından itibaren kendi düşünce dünyasında olgunlaştırdığı demokrasi fikrini Kurtuluş Savaşı'nın en zor günlerinde ve koşullarında Türk halkıyla birlikte eyleme geçirmekten bir an bile geri durmamıştı. Erzurum Kongresi günlerinden beri yasal temsil organlarının varlığına yürekten inanmış ve her göreve seçimle gelmeyi bir ilke olarak benimsemişti. Bu düşünceler çerçevesinde 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi hem modern Türkiye'nin kurumsal yapılarına hem de verilecek askeri mücadelenin düzenlenmesine öncülük etmişti.

Türkiye'de ulusal egemenlik ve cumhuriyet yönetimine geçişin aşamaları Ulusal Kurtuluş Savaşı içerisinde belirlenmiştir. Bu bağlamda Mustafa Kemal'in Anadolu'ya geçtikten sonra Samsun, Havza, Amasya, Erzurum, Sivas ve Ankara üzerinden belirlediği yol haritası hem topyekûn bir ulusal kurtuluş mücadelesinin yapısal sorunlarının çözümüne yönelik kararları, hem de egemenliğin hanedandan alınarak ulusa devredilmesi yani kısacası cumhuriyetin doğuşunu müjdeleyen gelişmeleri içermektedir. Mustafa Kemal, her şeyden önce yüzlerce yıl imparatorluk coğrafyası içerisinde tebaa halinde yaşayan bir topluluktan ulus yaratmak hedefindeydi. Bunu sağlayabilmek için de Kurtuluş Savaşı süresince gerçekleştirilen her olaya “*milli*” sıfatı ekleyerek Türklere kaybetmiş oldukları ulusal benliklerini yeniden kazandırma mücadelesini veriyordu. Bu nedenle ulusal kurtuluş savaşındaki her olay ve olguda milli kimliğe ve ulusal iradeye özel bir önem atfedilmişti. Örneğin; Sivas'ta Anadolu hareketinin ilk yayın organı olarak çıkarılan gazetenin adı İrade-i Milliye, Kurtuluş Savaşı'nın temel stratejisini çizen kararların adı Misak-ı Milli, Kurtuluş Savaşı'nın temel toplumsal çekirdeğini oluşturan örgütlenmenin adı Kuva-yı Milliye ve Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi'nin resmi yayın organı olan gazetenin adının Hâkimiyet-i Milliye olması gerçekten bir rastlantı değildi.

Hakimiyet-i Milliye

vı-) Amasya Genelgesi'ndeki Cumhuriyet Fikri

Mustafa Kemal Anadolu topraklarında Türk halkı ile ilk buluşmasını Havza'da yaptıktan sonra Haziran 1919'da Amasya'ya geçti. 21-22 Haziran 1919'da burada yayınlanan genelge, gerçekten de Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın bir ihtilal olduğunun tüm dünyaya duyurulmasıydı. Genelge ulusun bağımsızlığını yine ulusun kendi azim ve kararı ile gerçekleştirilebileceğini vurguluyordu. Amasya Genelgesi İstanbul hükümetinin üzerine aldığı sorumlulukları yerine getiremediğini açıkça ilan ediyor ve ulus işlerini tek elde toplayacak; ulus adına bağımsız kararlar verebilecek bir kurulun bir an evvel Anadolu'da toplanmasından söz ediyordu. Genelgenin içeriği doğru analiz edildiğinde 1919 Haziran'ında Mustafa Kemal'in zihninde bir cumhuriyet kurma amacı yattığı açıkça görülmektedir. Genelgenin ulusal bağımsızlığı sağlayacak yegâne gücün yine ulusun kendinde olduğunu söylemesi halk iradesine olan güvenin tam bir yansıması olmuştur. Bu, açıkça söylenmese bile adı konmamış bir cumhuriyetti.

Amasya Genelgesi'nin hazırlandığı bina

vii-) Erzurum ve Sivas Kongrelerinde Örgütlenen Cumhuriyet Fikri

23 Temmuz 1919'da Doğu Anadolu Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin katkılarıyla toplanan Erzurum Kongresi; Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki cumhuriyet fikrinin su yüzüne çıktığı bir gelişme olmuştur. Zira kongre; Doğu Anadolu'nun sorunları için toplanan bölgesel bir toplantı olmasına rağmen alınan kararlar bütün ülkeyi kapsayacak genişlikteydi. Erzurum Kongresi'nin öncelikli toplanma nedeni emperyalist devletlerin Doğu Anadolu Bölgesi'nde emperyalizmin taşeronluğunu yapacak Ermeni ve Kürt devleti kurma taleplerini ortadan kaldırmak olmasına rağmen kongre, sadece bu düşüncelere karşı çıkmakla kalmamış aynı zamanda kurtuluş savaşının temel stratejisini belirleyen kararları da almakta tereddüt etmemiştir. Mustafa Kemal açısından Erzurum Kongresi istiklal-i tam, yani tam bağımsızlık düşüncesine dayalı yeni bir Türk Devleti kurma yolunda önemli bir fırsat yaratmıştır. Saray ve İstanbul hükümeti, O'nun Anadolu'daki bu faaliyetlerinden tedirgin olmaya başlamış ve 9.Ordu Kıtaat-ı

Müfettişliği görevini bırakarak İstanbul'a geri dönmesini istemeye başlamışlardı. Erzurum'da 7-8 Temmuz 1919 gecesi Mustafa Kemal telgraf başında İstanbul'la yapmış olduğu yazışmalarda geri dönmeyeceğini ısrarla belirtmiş ve milletin bağrında bir *"ferd-i mücahid"* olarak çalışacağına ant içerek askerlik görevinden istifa etmiştir. Artık Anadolu'da hiçbir resmi sıfatı yoktur. Buna rağmen kendisiyle birlikte Erzurum'da olan Bitlis Eski Valisi Mazhar Müfit (Kansu) Bey'in not defterine bir gece gizli kalması kaydıyla bir takım notlar yazdırır. Bu notlarda ***"...zaferden sonra şekl-i hükümet cumhuriyet olacaktır... padişah ve hanedan hakkında zamanı gelince icap eden muamele yapılacaktır"*** sözlerinin yer alması daha Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında olayların bir cumhuriyete doğru gittiğinin açık bir göstergesiydi.

Sivas Kongresi Heyeti

Erzurum Kongresi bölgesel amaçlı toplanmış olmasına rağmen kongrenin ruhuna sinen olgu bağımsız bir Türk devleti kurma yaklaşımıydı. Kongre kararlarının 8. maddesinde bu durum açıkça şu ifadelerle ortaya konulmuştu. ***"Milletlerin kaderlerini kendileri çizdiği bu tarihi çağda İstanbul hükümetinin de milli***

iradeye boyun eğmesi zorunludur. Çünkü milli iradeye dayanan hükümetlerin kendi başlarına verdikleri kararlara milletçe uyulmadığı gibi bu kararların dışta da itibarı olmadığı ve olamayacağı şimdiye kadar olaylar ve sonuçlarıyla ispatlanmıştır.”

Amasya Genelgesi'nde alınan kararlar doğrultusunda 4-11 Eylül 1919'da toplanan Sivas Kongresi Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın temel yapı taşlarından birisi olmuştu. Kongre, Erzurum'da alınan bütün kararları onaylamıştı. Bütün bunların yanı sıra kongrenin Ulusal Kurtuluş Savaşı'na yeni bir yön ve içerik kazandırma çalışmalarına da hız verdiği; bu nedenle Anadolu'da birbirlerinden habersiz dağınık bir şekilde sadece kendi bölgelerindeki işgale karşı örgütlenen Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerini bir çatı altında toplamayı başarabildiğini söylemek olasıdır. Kongre bütün Müdafaa-ı Hukuk Cemiyetlerini Anadolu ve Rumeli Müdafaa-ı Hukuk Cemiyeti adı altında toplamayı öngörmüş ve Kurtuluş Savaşı'na bir düzen getirmeyi başarmıştı. Bununla birlikte kongre, siyasal bağımsızlığı tehdit eden ve o dönem bazı Osmanlı aydınlarının yöneldiği Amerikan mandası taleplerini de reddetmişti. Sivas Kongresi'nin aldığı bu kararlar uluslararası kamuoyunda da geniş bir yankı uyandırmış ve nitekim 22 Eylül 1919 tarihli The Times Gazetesi kongreden **“Sivas'taki Anadolu Cumhuriyeti”** diye bahsetmeyi ihmal etmemiştir.

Bütün bunlara ek olarak dönemin İngiliz belgeleri bu gelişmeleri yorumlarken artık Anadolu'daki hareketin bağımsız bir cumhuriyete doğru gittiğini söylemekten geri durmuyordu. İstanbul'daki Osmanlı yöneticileri de gelişmelerin cumhuriyete doğru gittiğini kaygı ile izliyorlardı. Örneğin; son Osmanlı sadrazamlarından Ali Rıza Paşa, Ahmet İzzet Paşa ile yapmış

olduğu bir konuşmada Mustafa Kemal'i Ahmet İzzet Paşa'ya açıkça şikâyet ediyor ve **"Cumhuriyet yapacaklar! Cumhuriyet!"** diye bağırmaktan kendini alamıyordu.

viii-) Türkiye Büyük Millet Meclisi ve Cumhuriyet

16 Mart 1920'de İstanbul'un emperyalist devletler tarafından işgali ve bu işgal sırasında son Osmanlı Mebusan Meclisi'nin dağıtılması Mustafa Kemal'e yeni bir fırsat yaratmıştı. Aslında O, Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanmasına en başından beri itiraz etmişti. Zira, İtilaf Devletlerinin denetimi ve baskısı altındaki bir meclisin bağımsız kararlar alamayacağını biliyordu. Bütün bunlara rağmen Misak-ı Milli kararlarının onaylanması ve Mebusan Meclisi'nde bir Müdafaa-ı Vatan Grubu'nun kurulması şartıyla Mebusan Meclisi'nin İstanbul'da toplanmasını kabul etmişti. 12 Ocak 1920'de İstanbul'da toplanan son Osmanlı Mebusan Meclisi 28 Ocak 1920'de Misak-ı Milli kararlarını onaylayabilmiş ancak Müdafaa-ı Vatan Grubu'nun oluşması gerçekleşmemişti. İtilaf Devletleri bu durum üzerine 16 Mart 1920 sabahı İstanbul'u resmen işgal etmişler ve Mebusan Meclisi'ni de dağıtmışlardı. Mustafa Kemal bütün bu gelişmeleri telgraf başında vatansever Manastırlı Hamdi Efendi'den almış olduğu bilgilerle öğrenmişti.

TBMM'nin açılması

Bir fiili durum vardı ve hemen harekete geçmek gerekiyordu. Bunun üzerine 19 Mart 1920 tarihinde bütün yurda yayınladığı bir genelgeyle İstanbul'daki Mebusan Meclisi'nin dağıtıldığını ve tez elden ulus işlerini yürütecek bir meclisin Ankara'da toplanması gerektiğini bildirdi. Bu gelişmeler doğrultusunda 23 Nisan 1920'de Ankara'da açılan Büyük Millet Meclisi **“egemenlik kayıtsız şartsız ulusundur”** ilkesini referans alarak 1920 Nisan'ında artık gelişmelerin cumhuriyete doğru gittiğini müjdeliyordu. Bu ilke, 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nda bir anayasa maddesi haline getirilmişti. Açıkça söylemek gerekirse bu gelişmeler henüz adı konmamış bir cumhuriyetti. Büyük Millet Meclisi olağanüstü yetkilere sahip bir ulusal kurul olarak yasama, yürütme ve yargı güçlerini kendi elinde toplamış ve egemenliğin yegâne yürütücüsü olmuştu. Dünya üzerinde hiçbir devrim hareketinde görülmeyen bir özellik Büyük Millet Meclisi'nin açılmasıyla birlikte Türkiye'de meşrulaşmıştı. Emperyalizme karşı verilen bir ulusal kurtuluş mücadelesi ve bu mücadelenin yasal bir temsil organı aracılığıyla sürdürülmesi!

Mustafa Kemal Türk halkına devrimleri anlatıyor

Söz konusu gelişmelerin ışığında Mustafa Kemal'in Kurtuluş Savaşı boyunca izlediği yol haritası onun yasal temsil organlarına olan bağlılığı olmuştur. Gerçekten de Mustafa Kemal hem Kurtuluş Savaşı süresince hem de savaştan sonra her türlü göreve seçilerek gelmiştir. Bu, O'nun milli iradeye ve temsil mekanizmalarına olan bağlılığının açık bir göstergesidir. Erzurum ve Sivas Kongrelerinde başkan olurken, Heyet-i Temsiliye Reisliği yaparken, meclise başkan seçilirken hep yasal temsil mekanizmalarını işletmiştir. Görülen o ki, Mustafa Kemal cumhuriyet fikrini önce kendi kişiliği ve karakteri üzerinde özdeşleştirmiş bir liderdi.

ix-) Saltanat Kaldırılıyor

600 yıllık monarşik bir imparatorluk modeli olarak Osmanlı İmparatorluğu'nda yönetme erki gelenekten gelen bir meşruiyet anlayışıyla hanedan üyelerine aitti. Osmanlı sülalesinden padişahlığı ele geçirenler yönetme erkini biri ilahi, diğeri de dünyevi iki otoriteden güç alarak sağlıyorlardı. Osmanlı siyasal yapısına yön veren bu yaklaşım 1517'de halifeliğin Osmanlı padişahları tarafından resmen kullanılmasıyla birlikte daha da güçlendi. Zira halifelikle birlikte yürütme erki ilahi bir otoriteye bağlandı ve Osmanlı padişahları aynı zamanda "*halife-i ruy-i zemin*" yani "*Tanrı'nın yeryüzündeki gölgesi*" oldular. Böylelikle dünyevi erk ilahi erkle perçinleştirilmiş oldu.

Son
Padişah
Vahdettin

9 Eylül 1922’de İzmir’de emperyalist orduların denize dökülmesiyle sonlanan Ulusal Kurtuluş Savaşı’nın askeri yönü sona erdiğinde ülke içinde iki başlı bir yönetim izlenimi doğuyor ve bu olgu yeni Türk Devletini hem iç politikada hem de uluslararası alanda sıkıntıya sokuyordu. Bütün bunların yanı sıra Mustafa Kemal’le birlikte Kurtuluş Savaşı’nda yol arkadaşlığı yapmış bazı önemli tarihsel kişiler askeri mücadelenin başarıya ulaşmasından sonra Osmanlı siyasal sisteminde herhangi bir değişikliğe gidilmesini açıkça tasvip etmiyorlardı. Büyük Millet Meclisi’nde Mustafa Kemal’e yakın olanların oluşturduğu Müdafaa-ı Hukuk Grubu’nun dışında kalan ve meclisin açıldığı günden beri Mustafa Kemal’e karşı muhalefet yürüten ikinci gruba mensup liberal-muhafazakâr ve gelenekçi milletvekilleri de Osmanlı siyasal sisteminde radikal bir değişikliğin yapılmasına cepheden itiraz ediyorlardı. Gerçekten de bu durum, Türkiye’nin siyasal bağımsızlığının uluslararası hukuk alanında onaylanacağı Lozan Barış Konferansı öncesi bir bunalım yaratıyordu. Bu bağlamda Türkiye’de sanki iki başlı bir yönetim olduğu imajının verilmesi Mustafa Kemal’e, Kurtuluş Savaşı sonrası gerçekleştireceği devrimler için de engel teşkil ediyordu. Nitekim İtilaf Devletlerinin Lozan Konferansı’na Büyük Millet Meclisi’nin yanı sıra İstanbul Hükümeti’ni de davet etmesi bardağı taşıran son damla olmuştu. Mustafa Kemal bir an evvel bu olumsuz duruma müdahale ederek sorunu devrimci bir yöntemle çözdü. 1 Kasım 1922 tarihinde Büyük Millet Meclisi’ndeki toplantıda söz alarak egemenlik, Osmanlı hanedanı ile ilgili gerçekten de önemli ve etkileyici bir konuşma yaptı.

3 Kasım 1922 tarihli Hakimiyet-i Milliye Saltanatın kaldırdığını böyle duyurdu.

O'nun meclis kürsüsünde sarf etmiş olduğu: *"Efendiler, egemenliği hiç kimse, hiç kimseye bilim gereğidir, diye görüşmeyle tartışmayla veremez. Egemenlik güçle, erkle ve zorla alınır. Osmanlıları zorla Türk milletinin egemenliğine el koymuşlardı. Bu yolsuzluklarını altı yüz yıldan beri sürdürmüşlerdi. Şimdi de Türk Ulusu, bu saldırganlara artık yeter diyerek ve bunlara karşı ayaklanarak egemenliğini kendi eline almış bulunuyor. Bu bir oldu bittidir. Söz konusu olan ulusa egemenliğini bırakacak mıyız bırakmayacak mıyız sorunu değildir. Sorun gerçekleşmiş bir olayı yasa ile saptamaktan başka bir şey değildir. Bu ne olursa olsun yapılacaktır. Burada toplananlar meclis ve herkes sorunu doğal bulursa sanırım ki uygun olur. Yoksa yine gerçek yöntemine göre saptanacaktır. İhtimal bazı kafalar kesilecektir."* sözleri 1 Kasım 1922'de saltanatın kaldırılmasında çok etkileyici olmuştu. Böylelikle Osmanlı padişahlarının elinde bulunan dünyevi buyurma

yetkisi devrimci bir yöntemle ortadan kaldırılmış oldu. İlahi yetki olan halifelik ise koşullar uygun olduğunda 3 Mart 1924'te kaldırılacaktı.

x-) Cumhuriyet İlan Ediliyor

16 Nisan 1923'de Birinci Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin dağılmasından sonra yeni meclisin açılışına yetiştirilebilmek amacıyla bir anayasa tasarısı hazırlanmasına karar verilmişti. Gerçekleştirilen her aşama cumhuriyeti çağrıştırdığı, hükümetin bir cumhuriyet hükümeti olduğu her açıdan belli olduğu halde rejimin adının konulamamış olması önemli bir zaaf oluşturmuyordu. Mustafa Kemal, gerçekleştirilen anayasa değişikliğinin cumhuriyeti ilan etmeye yönelik önemli bir gelişme ve aşama olduğunu 27 Eylül 1923'te Neue Freie Presse muhabirine verdiği bir demeçte şöyle açıklamıştı “...***Yeni Türkiye Teşkilat-ı Esasiye Kanununun ilk maddelerini size tekrar edeceğim. Hakimiyet bila kayd u şart milletindir. İcra kuvveti (yürütme), teşrii (yasama) se-lahiyeti milletin yegane hakiki temsilcisi olan mecliste tecelli ve temerküz (toplanma) etmişti. Bu iki kelimeyi bir kelime de özetlemek kabildir: Cumhuriyet!***”

Ankara'da TBMM'den bir görünüm.

Bir yabancı basın muhabiriyle yapılan bu konuşma bütün yurttta şok yarattı. Başta Mustafa Kemal'e muhalifliğiyle bilinen İstanbul basını bu konuşma üzerine muhalif yazılar yayınlamaya başladılar. Zira İstanbul basını hala mütareke dönemindeki alışkanlıklarını sürdürüyor, gelişmelerin yeni bir Türk devletine doğru gittiğini kabullenemiyorlardı. Tanin, Tevhid-i Efkar gibi bazı gazeteler; Osmanlı saltanatına özlem duygusu içerisinde yeni Türkiye'yi kabullenmekte diretiyorlardı. Buna karşılık Anadolu basını başından beri Mustafa Kemal'in yanında yer almış ve Kurtuluş Savaşı'nda kamuoyu desteğinin sağlanmasında önemli roller üstlenmişti. Örneğin; 8 Ekim 1923 günü Yunus Nadi, Yenigün Gazetesi'nde **“Cumhuriyet idaremiz yakında ilan olunacaktır”** başlıklı bir haber yapmayı ihmal etmiyordu.

13 Ekim 1923 tarihinde Ankara'nın başkent ilan edilmesi cumhuriyetin ilanını hazırlayan gelişmeleri hızlandırdı. Ankara'nın başkent ilan edilmesi İstanbul-Anadolu çatışmasının da bir göstergesiydi. Orta Anadolu bozkırında küçük bir kasabadan modern ve çağdaş bir başkent çıkarma isteği gerçekten de ulusal iradenin bir yansımasıydı. 1920 kışından beri kurtuluş hareketine merkez olan Ankara'nın başkent olarak seçilmesi İstanbul'a karşı da açık bir tepkinin dışı vurumuydu. Zira İstanbul; kozmopolit yapısı, Anadolu hareketine muhalif kimliği ve hala hilafet merkezi olmasıyla Osmanlı geçmişini anımsatacak özelliklere sahipti. Bütün bu gelişmelerin ışığında Türkiye'de cumhuriyetin ilanına fırsat veren olay, yenilenen Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde ortaya çıkan bir hükümet buhranı ile olmuştur. Daha öncede belirtildiği gibi 23 Nisan 1920'de açılan Türkiye Büyük Millet Meclisi Kurtuluş Savaşı'nda ortaya çıkan özgür koşullar gereği normal parlamenter meclislerde görülmeyen bir takım özelliklere sahipti. Meclis kuvvetler birliği ilkesine dayanıyordu. Bundan dolayı yürütme organı yani hükümetler de yine meclis tarafından belirleniyordu. Bakanlar kurulunda yer alan her üyenin meclis tarafından tek tek oylandıktan sonra güvenoyu alması ise yürütme erkinin yani hükümetin gücünü zayıflatıyordu.

Yine meclis içerisinde Mustafa Kemal'in kurduğu Müdafaa-ı Hukuk Grubu'na karşı muhalefet yapan ve adına İkinci Grup denilen gruba dahil milletvekilleri alınan kararları engelleyebilmek için tutucu ve gerici çevrelerle işbirliği yaparak meclisi çalışmaz bir duruma getiriyorlardı. Meclis içerisinde oluşan muhalefet, İsmet Paşa'nın Lozan Antlaşması'nda Türkiye'nin çıkarlarına aykırı hareket ettiğini sürekli tartışma konusu yapıyor ve buradan hareket ederek, milletvekillerinin bir bölümü eski başbakan Rauf Bey'e bağlılıklarını ifade etmekten çekinmiyorlardı.

Ankara Birinci TBMM

24 Ekim 1923 günü Başbakan Fethi (Okyar) Bey, kendi üzerinde olan İçişleri Bakanlığı görevini bıraktı. Bu durum bunalımın daha büyük boyutlara ulaşmasına neden olmuştu. Yaşanan bu gelişmeler üzerine 25 Ekim'de Halk Partisi grubu Rauf Bey'in meclis ikinci başkanlığı, Sabit (Sagıroğlu) Bey'i de İçişleri Bakanlığı'na aday gösterdi. Her iki seçim de adayların giyaplarında yapılmıştı. Özellikle Sabit Bey'in İçişleri Bakanlığı'na aday gösterilmesi Mustafa Kemal tarafından istenmiyordu. Zira, Sabit Bey meclis içerisinde Mustafa Kemal'e muhalifliğiyle tanınmış bir milletvekiliydi. Olaylara el koyan Mustafa Kemal bakanlar kurulunu acilen Çankaya'da toplantıya çağırarak Fethi Bey ve kabinesinin tümünden istifası istedi.

Başbakan Fethi Bey

27 Ekim’de istifa eden hükümetin yerine, yeni bir hükümet meclis içerisinden çıkarılamadı. Mustafa Kemal bu durumu Nutuk’ta şu sözlerle aktarmıştır: *“Gece olmuştu. Çankaya’ya gitmek üzere meclisten ayrılırken koridorlarda beni beklemekte olan Sami ve Halit Paşalara rastladım. Ali Fuat Paşa Ankara’dan ayrılırken bunların Ankara’ya geldiklerini bir uğurlama ve bir karşılama başlığı altında okumuştum. Daha kendileriyle görüşmemiştim. Benimle görüşmek için o zamana değin orada beklediklerini anlayınca akşam yemeğine gelmelerini Milli Savunma Bakanı Kazım Paşa’ya söyledim. İsmet Paşa ile Kazım Paşa’ya ve Fethi Bey’e de Çankaya’ya benimle birlikte gelmelerini söyledim. Çankaya’ya varınca orada beni görmek üzere gelmiş olan Rize milletvekili Fuat ve Afyonkarahisar Milletvekili Ruşen Eşref Beylere rastladım. Onları da yemeğe alıkoydum. Yemek yenirken ‘Yarın Cumhuriyet ilan edeceğiz’ dedim. Orada bulunan arkadaşlar hemen düşüncemi benimsediler.”*

Ali Fuat Paşa

Yaşanan bu gelişmeler cumhuriyetin ilanını artık zorunlu kılıyordu. 28 Ekim 1923 akşamı Çankaya'da konukların ayrılmasından sonra İsmet Paşa ile sabaha kadar çalışarak 20 Ocak 1921 tarihli Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun bazı maddelerini değiştirerek devlet şeklini somutlaştıran Mustafa Kemal, genç subaylık yıllarından itibaren oluşturduğu amacına ulaşıyordu. Teşkilat-ı Esasiye Kanunu'nun 1.maddesinin sonuna "*Türkiye Devleti'nin hükümet biçimi Cumhuriyet'tir.*" ibaresinin eklenmesi aslında Kurtuluş Savaşı'nın başından bu yana tespit edilen hedefe ulaşıldığının göstergesiydi.

29 Ekim 1923'te anayasada yapılan bu değişiklikler önce Halk Partisi grubunda kabul edilmiş ve aynı gün saat 18.00'de toplanan meclis bu değişiklikleri onaylamıştı. Anayasa Encümeni başkanı Yunus Nadi Bey; meclisteki toplantıda söz alarak Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin egemenliğin kayıtsız şartsız ulusta olduğu bir hükümet şeklini kabul ettiğini ve bu hükümet şeklinin de adının cumhuriyet olduğunu açıkça dile getirdi. Türkiye Büyük Millet

Meclisi'nin cumhuriyet kararını en iyi özetleyen kişi ise meclisin en yaşlı üyesi olan ve Osmanlı döneminde nazırlık ve ayanlık yapmış tarihçi Abdurrahman Şeref oldu. Abdurrahman Şeref ***“Hâkimiyet kayıtsız şartsız milletindir. Kime sorarsanız sorunuz bu cumhuriyettir. Doğan çocuğun adıdır. Ama bu ad, bazılarına hoş gelmezmiş, varsın gelsesin.”*** sözleriyle etkileyici bir konuşma yaptı.

Cumhuriyetin ilan kararı saat 20.30'da birkaç çekimser fakat hiç aleyhte olmaksızın 158 oyla kabul edildi. 15 dakika sonra da milletvekilleri Mustafa Kemal Paşa'yı Türkiye Cumhuriyeti'nin ilk cumhurbaşkanı seçtiler. Haber bütün ülkede yayıldı. Gece yarısında bütün ülkede atılan toplar, yeni bir dönemin başladığını yani cumhuriyetin doğumunu bütün dünyaya ilan ediyordu.

Mustafa Kemal meclis balkonundan halkı selamlıyor

III-)LAİK CUMHURİYET

Atatürk'ün cumhuriyet anlayışını güçlendiren en önemli ilkelerden birisi hiç kuşkusuz laikliktir. Bilindiği gibi laiklik ilkesi adına ***“Türk Devrimi”*** adını verdiğimiz olgunun da temel yapı taşıdır. Laiklik anlaşılmadan, cumhuriyeti anlamamız mümkün değildir. Bu bağlamda laiklik ***“laik”*** kavramının siyasal terminolojide ilk

kez kullanılması Antik Yunan döneminde olmuştur. Din adamları sınıfının dışında kalan toplumsal sınıfları tanımlamak amacıyla bu toplumsal sınıflara “*laicus*” denildiğini değişik kaynaklar bize aktarmaktadır; ancak, kavram Batı’da asıl anlamına Rönesans dönemi ile birlikte kavuşmuş; kilisenin ve bir Ortaçağ zihniyeti olan skolastik felsefenin etkisi altından kurtulmak isteyen insanların başlattıkları mücadele ile siyasal bir içerik kazanmıştır. Reform ve aydınlanma çağı düşünürleri tarafından sürekli işlenen laiklik kavramı dinin ve dinsel düşüncelerin siyasal alanın dışına çıkarılması ve yönetim anlayışının dünyevileşmesi olarak tanımlanabilir.

Laiklik 1789 Fransız İhtilali sonrası kurulan ulus devletlerin temel ideolojilerinden birisi olmuştur. Özünde akılcılık, bilimsellik ve rasyonel bir toplum anlayışı öngören laiklik, adına modernizm dediğimiz yaklaşımın öncü ilkelerinden birisidir. Bu bağlamda ulus iradesine dayanan cumhuriyet kavramı ancak laiklikle birlikte ele alındığında bir anlam ve içerik zenginliğine kavuşabilir; çünkü, Türkiye’de laik devlet sistemini yerleştirmek batı ülkelerindeki süreçten hayli zor olmuştur. Bunun nedeni ise ikisi de tek tanrılı semavi bir din olan Hristiyanlık ile İslamiyet arasındaki özsel farklardır. Bilindiği gibi Hristiyanlık Roma İmparatorluğu içinde doğan bir dindir. Roma İmparatorluğu ise gerek hukuk yapısı gerekse siyasal kurumlarıyla ilk çağın en önemli klasik imparatorluk modellerinden biridir. Hz. İsa, Hristiyanlığın öğretilerini daha önceden var olan ve ciddi anlamda kurumsallaşmış bir devlet yapısı içinde yaymıştı. Bu nedenle Hristiyanlıkta din ve devlet işleri daha en baştan birbirinden ayrılmıştı. **“Sezar’ın hakkını Sezar’a Tanrı’nın hakkını Tanrı’ya verin!...”** biçimindeki ünlü sözün yaklaşımı bu anlayışın bir ürünü idi. Sadece feodal dönemde kıta Avrupa’sında kilise ve ruhban sınıfı toplumsal yapıya egemen olmuş ve tüm yeniçağ boyunca gözlenen Rönesans ve Reform hareketleri ile bu egemenlik ortadan kaldırılabilmişti.

İslamiyet ise Hristiyanlığın aksine kurumsallaşmış bir devlet yapısı içerisinde doğmamıştır. Kabileler üstü bir otoritenin bulunmadığı Arap yarımadasında bu dinin öğretilerini yaymak isteyen Hz. Muhammed hem yeni bir dinin hem de bir devletin temellerini atmıştı. Sonuçta İslam dünyasında din ve devlet işleri daha en baştan beraberce ele alınmıştı. Bu çerçevede İslam dininin kurucu kaynaklarına baktığımızda, bu kaynaklarda sadece ibadete ve inanca yönelik kurallar değil; miras hukukundan ticaret hukukuna varıncaya kadar devlet yönetim anlayışıyla ilgili kuralları görmemiz mümkündür. Bu ikili anlayış İslamiyet'i bir din olarak kabul eden bütün toplumlar tarafından kabul edilmiştir. 10. yüzyıl başlarında Hazar Denizi'nin güneyinden Horasan ve Maveraünnehir bölgesine inen ve Anadolu'yu Türkleştirmeye başlayan Türkmen toplulukları da kitlesel olarak İslamiyeti kabul ettikten sonra bu yapıyı kurdukları devletlerin temel anlayışı haline getirmişlerdir.

Halifelik Osmanlı Devleti'ne Yavuz Sultan Selim Döneminde Geçti.

Monarşik bir yönetim anlayışını benimseyen Osmanlı İmparatorluğu'nda özellikle 16. yüzyıldan sonra halifeliğin de Osmanlılara geçmesiyle birlikte bu teokratik anlayış, devlet sisteminin belirleyici ögesi haline gelmiştir; çünkü, böyle bir sistem mutlak

monark olan Osmanlı padişahının gelenekten gelen ve örf adı verilen yönetim gücünü pekiştiriyordu. Padişahlar “*Halife-i ruy-i zemîn*” idiler. Yani onlar kendilerini Tanrı’nın yeryüzündeki gölgesi olarak görüyor ve böylece de egemenlik yetkilerini doğrudan doğruya ilahi bir otoriteden alarak erklerini güçlendiriyorlardı. Bu olgu, saltanatlarının devamlılığını sağlayan en önemli gelişmelerden biriydi. Üstelik bu yaklaşım toplumda ve yönetim anlayışında her soruna din penceresinden bakılmasını sağlıyor ve sürekli gelişen ve ilerleyen Batı dünyası karşısında Osmanlı İmparatorluğu’nu geri bırakıyordu. Değişmeye direnen bu anlayış, değişmeyi durağanlık olarak algılıyordu. Batıda 16. yüzyıldan itibaren bilimsel ve teknik alandaki ilerlemeler birbirini izlerken Osmanlı medreselerinde sadece İslami bilimler öğretiliyordu. Bu yaklaşımın doğal bir uzantısı olan ve merkezin taşradaki en önemli gücü sayılan yüzü aşkın tarikat ve cemaat Osmanlı devlet ideolojisini taşraya taşıyan ve onun egemenliğini pekiştiren bir işlev görüyordu. Böylece aklını kullanan özgürce düşünen bireyler yerine sistem kul ve mürit yetiştirerek teokratik devlet ideolojisinin devamlılığına meşruiyet sağlıyordu. Her şey nizam-ı alem içindi. Nizam-ı alem ise, Osmanlı devlet düzeniydi. Şeyhülislamlık bu yaklaşımda teokratik monarşinin en önemli kurumsal araçlarından birisi haline gelmişti. Bu kurum, egemen güce yani padişaha yapacağı işlerde gerekli yasal güvenceyi Tanrı adına veriyor ve kişisel sorumluluk Tanrısal iradeye havale ediliyordu. Böyle bir sistemin içinde ulus ve birey gibi kavramlar yerine ümmet ve kul kavramları önemli bir tutuyordu.

*Osmanlı Devleti’nin
temsil ettiği tüm sıfatları
gösteren arma*

İşte Türkiye’de laiklik ilkesi böyle bir yapıyı tersine çevirecek, egemenliğin kaynağını ilahi otoriteden alıp ulusa verecektir. Rejimin adı cumhuriyet olunca laiklik onun doğal bir sonucu olarak gelişmiş ve yaşama akılcı ve bilimsel bakan çağdaş bir toplum yaratılmak istenmiştir. Türkiye’de cumhuriyetin demokratik ve laik temeller üzerinde yükselmesi işte bu nedenler dolayı bir zorunluluk olarak görülmüştür. Türkiye’de laik cumhuriyet ile birlikte eğitimden bilime, sanattan ekonomiye ve siyasete varıncaya kadar her olgu dünyevileştirilmiştir. 10 Nisan 1928’de, 1924 Anayasası’nın metninden *“Türkiye Devleti’nin dini İslam’dır”* maddesi çıkarılarak devletin laikleşmesi alanında çok önemli bir adım atılmıştır. Bu değişiklikle birlikte devletin resmi bir din anlayışı olamayacağı kabul edilmiş; düşünce, ibadet ve vicdan özgürlüğü laiklik ilkesi sayesinde güvence altına alınmıştır. Laik sistemin güvencesi altında inanan da inanmayan da birlikte özgürce yaşamaya başlamıştır. Laiklik, dinin siyasal alandan ve devlet kurumlarından uzaklaştırılmasını, dinin ve dinsel düşüncelerin tamamen bireylerin özgür vicdanlarına bırakılması anlayışını birlikte getirmiştir.

Son Halife Abdülmecit Efendi

“Biz ilhamlarımızı gökten(gaipten) değil, hayatın gerçeklerinden alıyoruz” diyen Mustafa Kemal Atatürk, kurduğu cumhuriyetin laik temeller üzerinde yükselmesi için ömrünün sonuna kadar yoğun bir çaba harcamıştır.

IV-)KEMALİZM, CUMHURİYET VE DEMOKRASİ ÜZERİNE DÜŞÜNCELER

Birleşmiş Milletler Eğitim Bilim ve Kültür Örgütü (UNESCO), doğumunun 100. yıl dönümünde Atatürk'ü bütün dünyada anma kararı alırken gerekçesini şöyle açıklıyordu: ***“Kemal Atatürk, uluslararası anlayış ve barış yolunda çaba harcamış üstün bir kişi, olağanüstü bir devrimci, sömürgecilik ve emperyalizme karşı savaşılan ilk lider, insan haklarına saygılı, dünya barışının öncüsü, insanlar arasında hiçbir renk, din, ırk ayrımı göstermeyen eşsiz devlet adamı, Türkiye Cumhuriyeti'nin Kurucusu...”***

Mustafa Kemal Atatürk

“İnsanlığın bütününün refahı, açlık ve baskının yerine geçmelidir. Dünya vatandaşları, kıskançlık, açgözlülük ve kinden uzaklaşacak şekilde eğitilmelidir” diyen ve hümanist yaklaşımını her fırsatta sergilemekten çekinmeyen M. Kemal Atatürk; kurduğu cumhuriyetin demokratik temeller üzerinde yükselmesi için 1923'ten 1938'e değin aralıksız bir çaba göstermiştir.

Yanmış ve yıkılmış bir ülke ve türlü zorluklara karşın verilmiş bir bağımsızlık savaşından sonra, Türkiye'yi çağdaş uygarlık düzeyinin üzerine çıkaracak devrim atılımları sırasında dahi, Atatürk'ün temel düşüncesi, modern demokrasi anlayışını Türkiye'de yerleştirmek olmuştur.

Ancak 20. yüzyılın başlarındaki dünya koşullarının Türkiye’de demokratik cumhuriyet rejiminin hemen yerleşmesini engelleyecek gelişmeleri de beraberinde getirdiğini, burada belirtmemiz gerekir. Dünya Savaşı sonrası Avrupa’sına bir göz attığımızda; 1920’ler Avrupa’sı otoriter ve totaliter tek parti rejimlerinin denetimi altına girmişti. Almanya’da Versailles Anlaşması’nın yarattığı ekonomik ve siyasal baskılardan dolayı, Hitler, Nasyonal Sosyalist Partisi ile iktidara geliyor; İtalya’da Mussolini, Faşist Partisi ile iktidarı ele geçiriyordu. Keza İspanya’da Franco, Portekiz’de Salazar, diktatörlüklerini ilan ediyordu. Lenin’in 1924’te ölümünden sonra Stalin, Sovyetler Birliği’nde tek parti diktatörlüğünü sağlamıştı. Dünyada demokrasi için uygun iklim koşulları birer birer ortadan kalkarken, bu ülkelerin uyguladığı saldırgan ve yayılmacı dış politakalar, Türkiye’nin bölgesindeki güvenliğini tehdit ediyordu. Üstelik Mustafa Kemal Atatürk’le aynı çağda yaşamış olan bu liderler, demokratik parlamenter sistemi kullanarak siyasal iktidara gelmelerine rağmen, hepsi demokrasiyi ortadan kaldıran dikta rejimlerinin temellerini atmışlardı.

Stalin

General Franco

Salazar

Oysa Mustafa Kemal Atatürk, kişi başına ulusal geliri 70 dolar civarında olan, okuma yazma oranı %5’lerde seyreden ve matbaanın Türkiye’ye gelişinden itibaren basılı kitap sayısı beş bini

geçmeyen bir sosyo-ekonomik ortamda, hem devrimleri gerçekleştirmek hem de demokrasi kültürünü yaygınlaştırmak zorundaydı.

Ankara 1923

Atatürk'ün düşüncesinde 'Cumhuriyet' ve 'Demokrasi' kavramlarını değerlendirirken, hiç kuşkusuz, hem 1920'ler ve 30'lar Türkiye'si'nin iç dinamiklerini hem de dünya konjonktürünü göz önünde bulundurmak gerekir.

Eğer demokrasiyi sadece bir siyasal katılma, yani seçim olgusu olarak ele alıyorsak, bu yaklaşım demokrasinin diğer “*onsuz olmazlarını*” göz ardı etmemizi sağlar. Devrim ortamı içerisinde demokrasi aramak devrimin mantıksal tutarlılığına ters bir yaklaşımdır. Zira dünya üzerindeki bütün devrimler, karşıtlarını tasfiye ederek yani karşı devrimci güçleri elimine ederek gelişmiştir. Hele Sanayi Devrimi'ni yaşamamış, uluslaşma bilincine ulaşmamış toplumlarda devrim, bir avuç aydınının oluşturduğu fikri temeller üzerinde yükselir. Cumhuriyet Türkiye'si'nde, bu çerçevede karşı devrimci olarak görülen saltanatçı ve hilafetçi güçler tasfiye edilmiştir. **“Devrimin kanunları bütün kanunların üzerindedir”**

diyen Mustafa Kemal, laik ve demokratik bir devlet yaratabilmek için böyle bir yöntemi uygulama alanına koymak zorunluluğundaydı.

Cumhuriyet Devrimi'nin kazanımlarını, 9 Eylül 1923 yılında kurduğu Cumhuriyet Halk Partisi ile gerçekleştirmek isteyen Mustafa Kemal, bu gelişmeyle aslında Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcından bu yana Türk halkına olan güvenini ve halksız bir demokrasi anlayışı olamayacağı düşüncesini de pekiştiriyordu. Gerçekten de kurduğu siyasal örgütün tabanını Ulusal Kurtuluş Savaşı'ndaki Müdafaa-ı Hukuk Örgütlerine dayayan ve Müdafaa-ı Hukuk ruhunu taçlandıran M. Kemal, asker, sivil, bürokrat, eşraf ve köylü ayrımı yapmaksızın, Türk halkına, demokrasi ve cumhuriyet kültürünü aşlamak düşüncesi içerisinde idi.

Bu anlamda, Türkiye'de 1923 ile 1945 yılları arasında bir tek parti yönetimi yaşanmıştı; ama, bu tek parti yönetimi, otoriter ve totaliter ülkelerde görülen baskıcı tek parti yönetimlerinden oldukça farklıdır. Dünyanın ünlü siyaset bilimcileri bu farkı görmüş ve Atatürk Türkiye'si'ni Hitler Almanyası'ndan, Mussolini İtalyası'ndan ve Stalin Rusya'sından ayrı değerlendirmişlerdir. Atatürk'ün

demokratik bir rejim yönündeki tutumunu, ünlü Fransız siyaset bilimci Maurice Duverger şöyle değerlendirmektedir: “... Seçimlerde çekişmeye yer vermeyen tek parti rejimine dayanan Kemalist sistem, demokratik bir sistem değildi. Ama totaliter bir sistem de değildi. Cumhuriyetçi ve liberal ideolojisiyle çeşitli eğitimlerin çarpışmasına müsaade edecek kadar hoşgörü sistemiyle Cumhuriyet Halk Partisi, komünist olsun, faşist partisinden olsun, tümünden ayrı bir partiydi. Partinin tekliği, milletin eğitimi için zorunlu bir geçiş olarak kabul ediliyordu. Asıl amaç çok partili bir rejim ve serbest seçim usulüydü. Mustafa Kemal, bu amacına çok çabuk ulaşmak istiyordu. Devlet başkanlığı zamanında iki kere çok partili rejimi denediyse de başarı elde edemedi. Henüz şartlar gerektiği kadar gelişmemişti.” .

Kemalizm'in altı oku

Gerçekten de Atatürk'ün sağlığında iki kez parlamenter demokrasiye geçiş denenmiş; ama, başarısız olunmuştu. 1924 yılında Atatürk'ün yakın silah arkadaşları Ali Fuat Cebesoy, Kazım Karabekir, Rauf Orbay ve diğerleri tarafından kurulan Terakkiper-Cumhuriyet Partisi, adında cumhuriyet olmasına karşın bütün

cumhuriyet düşmanlarını içine almış ve 1925 yılında parti kapatılmıştır. Aynı yıl doğuda Şeyh Said İsyanı'nın ortaya çıkması ve isyancıların Terakkiperver Parti'ye sıcak bakmaları, bu partinin siyasal ömrünün neden bir yıl sürdüğünü ispat etmektedir. İkinci deneme, 1930 yılında Serbest Cumhuriyet Partisi aracılığı ile olmuştur. Atatürk, mecliste Cumhuriyet Halk Partisi'ne muhalefet edecek bir siyasal partinin kurulması için, o sırada Paris'te büyük elçi olan Fethi Okyar'ı çağırmış ve partiyi ona kurdurtmuştur. Kardeşi Makbule Atadan'ı da Serbest Parti'ye üye yapan Mustafa Kemal'in bu girişimi de başarısızlıkla sonuçlanmıştır; çünkü, saltanat ve hilafet kalıntılarıyla Cumhuriyet karşıtları birdenbire Serbest Parti'nin içine dolmuşlar ve sonunda Fethi Bey, partiyi feshetmek durumunda kalmıştır.

Bir diktatör düşünün ki, parlamenter demokrasinin yollarını arasın. Bir diktatör düşünün ki, **“ben hiçbir dogma bırakmıyorum”** desin. Bir diktatör düşünün ki bilimi ve akli rehber alarak rasyonel bir toplum yaratmaya çalışsın. Bir diktatör düşünün ki, **“fikri hür, irfanı hür, vicdanı hür nesiller yetiştirilmesi”**ni istesin. Bir diktatör düşünün ki, **“Vatandaş İçin Medeni Bilgiler”** adı altında bir kitap yazarak toplumuna özgürlükleri, demokrasiyi, cumhuriyeti anlatsın. Bir diktatör düşünün ki, Halkevleri ve Halkodalarıyla toplumsal kültürü renklendirmeye ve canlandırmaya çalışsın. **“En gerçek tarikat uygarlık tarikatıdır. Uygarlığın buyurduğunu ve istediğini yapmak insan olmak için kafi.”** deyip müritler, kullar yerine birey kimliğini ve vatandaş kavramını geliştirmek istesin. **“Öyle bir devre eriştik ki onda her şey yasal olmalıdır. Önce meclis, sonra ordu.”** diyerek ulusal iradeyi her şeyin üstünde tutan Mustafa Kemal'in devrinde beraber yaşadığı dünya liderlerinden en büyük farklılığı, demokrasiye ve cumhuriyete olan içten bağlılığıdır. Amerikalı yazar, D. E. Vebs-ter'in 1939'da yayınlanan **“The Turkey Of Atatürk”** adlı eserinde belirttiği gibi ... **“Tanınmış çağdaşlarından bazıları ne kadar korku uyandırmışlarsa o da o kadar saygı uyandırmıştı.”**

1930'ların modern Türkiye'sinden bir görünüm.

Nitekim İtalyanlar, Mussolini'yi bir sokak fenerine asarak lanetlemişler; Almanlar, bir sığınakta intihar ederek cesedini yakınlarına yaktıran Hitler'e duydukları utanç ve öfkeyi, her fırsatta dile getirmişlerdir. Sağlığında putlaştırılan Stalin'in on milyona yakın insanın kanına girdiği, ölümünden sonra ülkesinin yöneticileri tarafından açıklanmış, heykelleri yıkılarak, adı sokaklardan silinmiştir. Oysa Atatürk, UNESCO'nun 1981 yılında aldığı kararında olduğu gibi, bugün bütün dünya ulusları tarafından, mazlum ülkelerin ulusal kurtuluş önderi olarak 20. yüzyıla yön veren en önemli liderlerden birisi olarak anılmaktadır.

Aslında bir ulusal modernleşme ideolojisi olan Kemalizm, ulusal bağımsızlık ve çağdaşlaşmayı hedeflemesiyle, toplumsal bir yeniden biçimlenişin Türkiye'deki temellerini atmıştır. Özgür düşünce ve insan onuruna verdiği önem dolayısıyla, hümanizme dayalı bir Türk Rönesans'ının Kemalist düşünce sisteminin iç tutarlılığıyla sağlandığı bir gerçektir.

Bilindiği gibi tüm çağdaş özgürlükçü rejimlerin “demokratik” olan ideolojilerinin temeli dogmatizm, yani mutlak inanç değil, rasyonel ampirisizm veya pragmatizmdir. Mutlak ve değişmez gerçekleri savunduğuna inanan ve fanatizme sürüklenen dogmatizme karşılık ilk kez, John Locke tarafından temelleri atılan pragmatizm, mutlak gerçek yerine, deneye öncelik verir. Yani eleştirel akıl, deney ve gözlem bulgularına dayanır ve zaman içinde her şeyin değiştiğini kabul ederek değişmeyi yaşamın temeli yapar. Kemalizm ya da Atatürkçü düşünce sistemi dediğimiz ideoloji; totaliter ve dogmatik değil, demokratik ve pragmatik bir ideolojidir.

Dönemin Milli Eğitim Bakanı Dr. Reşit Galip’in Mustafa Kemal’e yönelttiği bir soruya kendisinin verdiği yanıt şöyledir: “... **Ben, manevi miras olarak hiçbir nas-ı katı hiçbir dogma, hiçbir donmuş, kalıplaşmış düstur bırakmıyorum. Benim manevi mirasım ilim ve akıldır. Zaman süratle dönüyor. Böyle bir dünyada asla değişmeyecek hükümler getirildiğini iddia etmek aklın ve ilmin inkışafını (gelişim) inkâr etmek olur. Benden sonra beni benimsemek isteyenler, bu temel mihver üzerinde aklın ve ilmin rehberliğini kabul ederlerse manevi mirasçılarım olurlar.**” Bu sözler Atatürk’ün demokratik niteliğini açıkça ortaya koymaktadır.

Atatürk’ün tek partili rejiminin nihai hedefinin, plüralist (çoğulcu) bir toplum yaratmak olduğu bir gerçektir. Nitekim II. Dünya Savaşı’ndan sonra 1946 yılında Türkiye’nin sancısız bir şekilde parlamenter demokrasiye geçişi, bu gelişmenin bir sonucudur.

Ankara'da II.. TBMM binası

Böylelikle demokrasi ve cumhuriyet kavramları Atatürk'ün düşünce sisteminde birbirini tamamlayan ve geliştiren kavramlar olarak yer almıştır. Atatürk, cumhuriyeti bir erdemlilik rejimi olarak tanımlar. Türklerin ruhen demokrat doğmuş bir ulus olduklarını her fırsatta yineleyen ve *“Türk ulusu en eski tarihlerinde ünlü kurultaylarıyla, bu kurultaylarda devlet başkanlarını seçmeleriyle demokrasi düşüncesine ne kadar bağlı olduklarını göstermişlerdir. Son tarih dönemlerinde, Türklerin kurdukları devletlerin başlarına gelen padişahlar, bu yöntemden ayrılarak müstebit olmuşlardır.”* diyerek demokrasi kavramının tarihsel süreç içerisinde gelişimini açıklama çabası içerisindeydi. Yine O'nun *“...Tanrısal bir hukuka dayalı bir mutlakiyet kuralı önünde demokrasi prensibinin ilk aldığı vaziyet mütevazidir. O önce hükümdarı devirmeyi değil, onun; yalnız kuvvetlerini sınırlandırmaya, mutlakiyeti kaldırmaya çalıştı. Bu çalışma 400-500 yıl öncesinden başlar. Önce kuvvetin millettten geldiği ve bu kuvvet yeteneksiz bir ele düşerse onu geri alabileceği ve kuvvetin millettten oluşan meclis tarafından kullanılması gerekeceği an-*

latıldı. 16. yüzyılda demokrasi prensibi, hükümdarların etkisini kırmak için siyasal mücadele aracı olarak kullanıldı. Bu mücadelelerde ortaya atılan düşünceler, şunlardan ibarettir. Kuvvet millete aittir. Onu yasal olarak bir hükümdara vermiştir. Bazı durumlarda geri alabilir. Demokrasi prensibi, ulusal egemenlik prensibi şekline girdi ve temel yasaya (Anayasa) hukuk-u esasiye geçti. Artık milletle hükümdar arasında mukavele, anlaşma düşüncesi kayboldu. Ortaya egemenlik bölünmez ve vazgeçilmez düşüncesi çıktı” sözleri demokrasi kavramını düşüncesinde nasıl olgunlaştırdığını göstermektedir.

Ankara'da meclis çalışmalarından bir görünüm.

Siyasal iktidarın kaynağının halk tarafından belirlendiği demokrasilerde asıl sorun yönetenlerle, yönetilenlerin durumunun ne olacağıdır? Çağımızın temsili demokrasilerinde bu olgu, ulus iradesinin sorunsuz bir şekilde ve tam olarak yönetim erkine, yani siyasal iktidara yansıtılmasıdır. Atatürk'ün ulusal egemenlik kavramı üzerinde sıkça durması ve demokrasiyi tanımlarken. **“Bizim bildiğimiz demokrasi siyasidir, onun amacı,**

milletin yönetenler üzerindeki denetimi sayesinde siyasal özgürlüğü sağlamaktır.” şeklindeki sözleri onun demokrasiyi nasıl benimsediğini kanıtlamaktadır.

Demokrasiyi “memleket aşkı” olarak tanımlayacak derecede içselleştiren Mustafa Kemal Atatürk, onun temelde bireysel bir yaklaşım ve bireysel demokrasi anlayışının da ***“vatandaşın egemenliğe, insan olarak katılması”*** olduğunu vurgulamaktadır. ***“Demokrasi eşit severliktir. Bu nitelik, demokrasinin bireysel olması niteliğinin zorunlu bir sonucudur, kuşkusuz bütün bireyler aynı siyasal hakları taşır olmalıdırlar. Demokrasinin bu bireysel ve eşitseverlik niteliklerinden genel ve eşit oy ilkesi çıkar”*** sözleriyle insan eşitliğini, bireylerin siyasal haklar yönünden eşitliklerini savunan Mustafa Kemal Atatürk, bugün günümüzün çağdaş demokrasilerinin benimsediği temel ilkelerden 1920’ler ve 30’lar Türkiye’inde söz edebilmektedir.

Atatürk’ün ***“... Bugün demokrasi fikri daima yükselen bir denizi andırmaktadır. 20. Asır birçok müstebit hükümetlerin bu denizde boğulduğunu göstermiştir. Demokrasi prensibi hakimiyeti istimal eden vasıta ne olursa olsun esas olarak milletin hakimiyete sahip olmasını ve kılınmasını icap ettirir.. Cumhuriyet rejimi demek, demokrasi sistemi ile devlet şekli demektir. Biz, cumhuriyeti kurduk, o, on yaşını doldururken demokrasinin bütün icaplarını sırası geldikçe uygulamaya koymalıdır.”*** sözleri onun ilkeleri arasında demokrasi olmadığını söyleyenlerin suratlarına indirilen bir şamardır. O’na ***“diktatör”*** diyenler, kurduğu cumhuriyeti ***“87 yıllık zulüm dönemi”*** olarak tanımlayanlar, bir kez bile olsun O’nun düşüncelerini, yazdıklarını ve söylediklerini okumayan; Türk Devrimi gibi 20. yüzyıla yön vermiş bir devasa olayı küçümseyen bir takım fikr-i sabit çevreler; acaba güneşi balçıkla sıvamaya ne kadar devam edecekler? İslamcısından, II. Cumhuriyetçisine, eski Marksist, yeni liberalinden yeni dünya

düzeni taraftarına âdeta bir kutsal ittifak yapılarak Türkiye tarihinin gördüğü bu en devrimci döneme yapılan saldırılar, bütün gerçekler ortada iken, acaba ne zaman bir son bulacak?

Türkiye'nin bu gün yaşadığı ekonomik, siyasal ve kültürel sorunlarının bütün yükünü ve suçunu 1920'ler ve 1930'lar dönemine havale etmek acaba bir kolaycılık değil midir? 1940'ların ikinci yarısından sonra siyasal iktidara sahip olanların Atatürk Devrim ve İlkelerinden verdikleri ödünler ve uygulama alanına koydukları dışa bağımlı politik yaklaşımlar, sorgulanmaksızın güya *“resmi ideolojiyi, resmi tarih anlayışını eleştiriyoruz; Kemalizm askerlerin darbe ideolojisidir.”* söylemleri hangi tarihsel ve mantıksal tutarlılığın ürünüdür? Eğer Kemalizm bir darbe ideolojisi olsaydı Mustafa Kemal, daha genç subaylık yıllarından itibaren, ordunun politikaya karışmasını engellemek çabası içinde olmazdı.

Yine referanslarını bu dünyanın sorunlarından değil de, kurguladıkları bir öbür dünya aracılığıyla 1300 yıl öncesinden alıp Türkiye'yi yeniden katı bir taassubun ve karanlığın içine çekmek isteyen ve kendilerine siyasal İslamcı söylemini yakıştıran çevrelerin Mustafa Kemal Atatürk'e ve dönemine yakıştırdıkları eleştiriler ise, aslında, savundukları düşünce sisteminin ne kadar demokrasi ve cumhuriyet karşıtı olduğunu göstermektedir. Atatürk; laikliği bir yaşam biçimi olarak algılamış ve Türkiye'de sıradan Müslüman'ın en geniş anlamda din ve vicdan özgürlüğünü garanti altına alacak kurumsal yapılanmaları gerçekleştirmişti. Dini inancı, Tanrı ile birey arasında özel bir ilişki alanı olarak ele alan bu yaklaşım, bu özel alana kesinlikle dokunmayarak devletin yasa oluştururken, kurumsal yapılanmasını sağlarken dini bir referans, yani hareket noktası olarak değerlendirmesini engellemiştir. Bu, aslında aklın inançtan, bilimin de dinden bağımsızlaşması düşüncesidir. Yani bir Türk aydınlanmasıdır.

“Egemenlik ulusundur” diyen bir yaklaşımla, “egemenlik Allah'ındır” diyen ve onun kullanımını ilahi bir otoriteye bağlayan yaklaşımın acaba hangisi daha demokratiktir? Özgür düşünce yerine mutlak inancı benimseyen, düşüncelerinin eleştirilmesini ve sorgulanmasını dahi kabul etmeyen, birey anlayışı yerine müritler ve her şeye boyun eğen, itaat eden kullar yetiştirmeyi amaç edinen bir sistem; Kemalizm'in oluşturduğu demokratik ve laik cumhuriyet anlayışına bir alternatif olabilir mi? Kuşkusuz hayır!.. Zira, bu yaklaşım ne Türkiye'de ne de dünyanın diğer ülkelerinde demokratik taleplerle ön plana çıkmıştır.

Demokrasi, farklılıkların bir arada yaşadığı ve bu farklılıkların birbirlerine katlanarak düşünce düzeyinde örgütlendiği ve çatıştığı bir rejim sistemidir. Oysa adına siyasal İslamcılık dediğimiz olgu, farklılıkları bir potada eriterek, toplum içinde yaşayan her bireyi giyiminden kuşamına ve düşünce yapısına kadar örnekletmeye çalışır. Demokrasi, benzemezlerin bir arada bulunduğu bir sistem iken, siyasal İslamcılık âdeta robot bir toplum oluşturarak, tüm toplumu birbirine benzer hale getirmeye çalışır. İlerleme ve çağdaşlaşma düşüncesi yerine, bir geri dönüş (irtica) mitosu kurgulamaya çalışır. Kendi düşünce istemi dışındaki her düşünce, her insan aslında hemen yok edilmesi gereken birer “batıl” ve “kafir”dir. Afganistan'da Talibanların, Cezayir'de İslami Selamet Cephesi'nin (FIS) ve İran'daki molla rejiminin, Suudi Arabistan'daki Fahd yönetiminin ve Türkiye'deki İslamcı düşünüşe sahip olanların uygulama alanına koydukları yaklaşımlar; totaliter ve baskıcı zihniyet dünyasının birer ürünüdürler.

Siyaset bilimi literatürüne “teokratik faşizm” olarak geçen bu söylemin Türkiye'deki en büyük düşmanı Kemalist düşünce sistemidir. Geniş kitlelerin inançlarını siyasal iktidara geçirebilmek için, her yönden sömüren ve kullanan, ütöpik bir ‘adil düzen’ söylemiyle ekonomik ve sosyal sıkıntılar içerisinde olan Türk toplumuna asr-ı saadet vaatleri sunmaktan çekinmeyen siyasal İslamcılar, aslında hiç inanmadıkları demokrasiyi kullanarak,

demokrasiyi ortadan kaldırmak düşüncesi içerisinde dirler. Ülkemizde çağdışı şeriat kanunlarını yeniden yürürlüğe koyma amacıyla olanlar, aslında bir anlamda toplum içinde filizlenmelerini Atatürk'ü anlamayan, gardırop Atatürkçülüğü yapan oy kaygısıyla Atatürk İlke ve Devrimlerinden ödün veren politikacılara borçludurlar. Onların bu yaklaşımları olmasaydı, Türkiye bugün cumhuriyet, demokrasi ve laiklik gibi evrensel kavramları içselleştirerek daha ileri bir anlayışa götürebilecek ve toplum olarak bu kavramları tartışmak zorunda olmayacaktı.

Cumhuriyet Devrimi'nin evrensel kazanımları, cumhuriyetimizin ilanının 87. Yılı'nı kutladığımız şu günlerde böylesine önemli ve cepheden yapılan saldırılarla karşı karşıyadır. Mütareke Dönemi'ni anımsatan görüntüler, Türkiye'yi çağdaş dünyadan hızla uzaklaştırmaktadır. Bütün bunların nedenini getirip 1920'lere ve 1930'lara yüklemek acaba neyi çözümleyecektir? Aslında bu kutsal ittifakın gerçekleştirmek istediği iş, adına "*Yeni Dünya Düzeni*" denilen; ama, bütün dünyada düzensizliği yaratan bir monist-tekteci düşüncenin yerleşip kökleşmesini sağlamaktır. Toplumda geniş bir hafıza kaybına yol açarak Türkiye tarihinin gördüğü bu en devrimci dönemi, Türk insanına unutturmak istemektedirler. İdeolojileri reddederek, ideolojisizliğin ideolojisinin yapıldığı söylemde, üniter devlet, misak-ı milli sınırları ve tam bağımsızlık artık modası geçmiş kavramlar olarak ele alınmaktadır. Bağımlı olmak, mikro-milliyetçilik anlayışlarını savunarak, bölünme ve parçalanmayı hızlandırmak, çok kültürlülüğü sistemleştirmek, modernizmin değerleri yerine post modernizmi savunmak, neredeyse moda haline getirilmeye çalışılıyor. Bu süreçte Cumhuriyet Devrimi'nin kazanımlarını büyük bir inatla ve dirençle savunmaya çalışan çevreler ise kendilerine göre eskimiş değerleri savundukları için, "*dinazor*"lukla suçlanmaktadır. İşin ilginç bu ideolojik saldırı görsel ve yazılı medyadan bütün iletişim organlarına varıncaya kadar yapılmakta ve muhalefet etme olanakları alabildiğine kısıtlanmaktadır.

Bütün zorluklara rağmen 87. yılına ulaşan cumhuriyeti ve onun yarattığı değerleri ve kazanımları korumak ve geliştirerek geleceğe sağlıklı bir şekilde taşımak Türkiye’de yaşayan her yurttaşın temel görevi olmalıdır.

A-) ATATÜRK VE İZMİR

Kurtuluş Savaşımızın öncüsü, modern Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu ve 20. yüzyılın en büyük devrimcilerinden birisi olan Mustafa Kemal Atatürk'ün yaşamında İzmir ayrıcalıklı konumunu her zaman korumuştur.

Türk Ordusu Kordon'da 9 Eylül 1922

Mustafa Kemal'le İzmir'in 9 Eylül buluşması gerçekten muhteşemdi. Türkiye Büyük Millet Meclisi ordularının başkomutanı ve tüm Türkiye'yi emperyalist işgalden kurtaran, Türk halkının 'Kemal Paşa'sı, 9 Eylül 1922 günü Belkahve sırtlarından İzmir'i seyrederken "... bu şehre bir şey olacak diye çok korktum" sözleriyle İzmir'e verdiği önemi dile getirmişti.

10 Eylül 1922 Mustafa Kemal İzmir'e Girerken

İzmir'in, Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın başladığı ve sonlandığı yer olmasının yanı sıra 19. ve 20. yüzyıl başlarında imparatorluğun dışa en açık liman kentlerinden biri olmasının getirdiği avantajlar ona Kurtuluş Savaşı sonrasında kurulan yeni Türk Devleti'nin öncü kenti olma rolünü de vermişti. Bu bağlamda Mustafa Kemal yapacağı birçok devrim ve dönüşümlerle ilgili ilk mesajlarını İzmir'de vermiştir.

Gaziemir'de Bir Askere Alfabe'yi Öğretirken

Onun bu konudaki tercihinin önemli nedenlerinden birisi ise İzmir ve İzmirliğin Ulusal Kurtuluş Savaşı'na ve savaş sonrası cumhuriyet devrimine olan bağlılıklarıydı. Böylelikle İzmir'in ve İzmirliğin Mustafa Kemal'e olan bağlılığı emperyalist işgal sona erdikten sonra daha güçlü bir aidiyete dönüşmüş ve 14 Eylül 1922'de İzmirli; Mustafa Kemal'e hemşerilik teklif etmişti.

Belkahve'deki Atatürk Anıtı

Mustafa Kemal 24 Eylül 1922'de bu teklife karşılık yazmış olduğu bir mektupta *"...Ülkemizin Akdeniz'e karşı ışığı olan, düşman işgalinden kurtulması için bütün ülkeyi seve seve yıllarca sıkıntılara sürüklemiş olan İzmirimizin hemşerilerinin arasında sayılmak bana sonsuz bir övünç ve sevinç olmuştur. İzmirli hemşerilerime sevgi ve bağlılıkla teşekkürlerimi sunarım. İzmir'in acılarını gidermek için genel görevlerimizin verdiği zorunluluktan başka*

özel ve içten bir ilgiyle çalışmak benim için bir ülkü olacaktır..." sözleriyle yeni dönemde İzmir'e karşı duyduğu içten ve samimi duygularını açıkça ifade etmişti.

Mustafa Kemal ve Latife Hanım

Bütün bunların yanı sıra Mustafa Kemal'in yaşam çizgisinde İzmir'e ait güçlü duygusal, bağlar da oluşmuştu. Yaşamında kısa süren ilk ve tek evliliğini İzmir'in köklü ailelerinden Uşakızadelerin kızı Latife Hanım'la yapması ve onu yetiştiren annesi Zübeyde Hanım'ın İzmir'de vefat ederek Karşıyaka'ya defnedilmesi Mustafa Kemal'in İzmir ve İzmirliyle ilişkisini daha da güçlendirmişti.

Mustafa Kemal Uşakizade Muammer Bey ve Kayınbiraderleriyle Beraber

Zübeyde Hanım

26 Ocak 1923'te İzmirde annesinin mezarı başında yapmış olduğu bir konuşmada devrimlere ilişkin kararlılığını şu sözlerle dile getirmişti: **“Burada yatan validem zulmün ceb- rin bütün milleti uçuruma götür- en bir keyfi idarenin kurbanı olmuştur. Bu kadar kan dökerek milletin elde ettiği hâkimiyetin muhafaza ve müdafaası için icap ederse validemin yanına gitmekte asla tereddüt etmeyeceğim. Ulusal ege- menlik uğruna canımı vermek benim için vicdan ve namus borcu olsun.”**

Mustafa Kemal Annesinin Kabri Başında

Mustafa Kemal Atatürk modern Türkiye'nin oluşum süreci içinde İzmir'e hep öncü bir rol yüklemiştir. Zira İstanbul hala saltanat artıklarının ve yeni rejime karşı muhalif düşüncelerin odağı durumundaydı. Ankara ise bozkırda bir kasabadan modern bir başkente dönüşümün sancılarını yaşıyordu. Bu nedenle İzmir, devrimin en hareketli yıllarında çağdaş Türkiye'nin öncü kenti olmuştu. 11 Ekim 1925'te İzmir Belediye binasından kendisini

dinleyenlere hitaben yapmış olduğu konuşmada “...**ben bütün İzmir’i ve İzmirli’leri severim. Güzel İzmir’in temiz kalpli insanların da beni sevdiklerinden eminim**” sözleriyle İzmir’e olan sevgisini ve bağlılığını açık bir şekilde dile getiren Mustafa Kemal 12 Ekimde Nife (Kemalpaşa) giderken Türk Ocağı’nda yapmış olduğu konuşmada ise şu sözlerle İzmir ve İzmirli’lere olan duygu bağlarını kuvvetlendirmişti.

Türk Ocağı Binası

“... Arkadaşlar bütün hayatımda sevinçle geçirdiğim bir gece vardır. O gece ordumuzun İzmir’e girdiği günün burada geçirdiğim gecesidir. O vakit buradan geçerken bu muhterem halkın resmimi koyunlarından çıkararak beni tanıdıklarını ve otomobilime atılarak kucakladıklarını unutamam. Bugün o hatırayı yaşıyorum, bahtıyırım.”

Bütün bunlarla birlikte Türk devriminin önder kadrosu içinde Mustafa Kemal’le birlikte savaşım veren çok önemli tarihsel kişiliklerin İzmirli olması ve onların Mustafa Kemal’in devrim

hareketlerine gönülden bağlılığı Atatürk'ün yaşamında İzmir'i ayrıcalıklı bir konuma ulaştıran bir başka etkidir. Mustafa Necati, Vasıf Çınar, Mahmur Esat Bozkurt gibi tarihsel kişiliklerin Ulusal Kurtuluş Savaşı'nın hem örgütlenme aşamasında, hem de ideolojisinin oluşturulması anlamında Türk devrimine yapmış oldukları önemli katkılar Mustafa Kemal'in belleğinde İzmir'i cumhuriyetin öncü kenti yapma konusundaki kararlılığına olumlu etkide bulunmuşlardır.

Vasıf Çınar

Mustafa Necati

Örneğin, Vasıf Çınar ve Mustafa Necati İzmir'in Yunanlılar tarafından işgalinden sonra Batı Anadolu Bölgesi'nde Kuva-yı Milliye hareketini örgütleyebilmek amacıyla Balıkesir'de 'İzmir'e Doğru' adlı bir gazete çıkarmışlar ve Yunan işgaline karşı halkı örgütlemeye çalışmışlardır.

Mahmut Esat Bozkurt

Mahmut Esat; Bozkurt cumhuriyetin hukuk devriminin öncüsü olmuş ve Türk devriminin teorisinin oluşturulmasında öncü rol üstlenmişti.

B) CUMHURİYET VE İZMİR

Çağdaş Türkiye'nin kuruluş öyküsü içinde İzmir, Türkiye Cumhuriyet'in inşa sürecinde başat bir görev üstelenmiştir. Bu görev, Mustafa Kemal Paşa tarafından Türk devriminin her aşamasında bizzatı İzmir'e verilmiştir. Kozmopolit bir liman kentinden yine dışa açık milli bir İzmir yaratabilme sevdası Dokuz Eylül 1922'den itibaren İzmir'i Cumhuriyet devrimleriyle bütünleştirmiştir. Daha Cumhuriyet ilan edilmeden 17 Şubat 1923'te İzmir'de toplanan İktisat Kongresi yeni Türkiye'nin izleyeceği ekonomi politikalarının saptanmasında ve '**Milli İktisat Andı**'yla siyasal bağımsızlığı ekonomik bağımsızlıkla taçlandırma anlayışının bir göstergesiydi.

Mustafa Kemal İktisat Kongresi'nin Yapıldığı Hamparsumyan Hanı'nın Önünde

Bu bağlamda İktisat Kongresi'nin İzmir'de toplanması bir rastlantı değildi. Kongre Kazım Karabekir, Fevzi Çakmak, Rus Büyükelçisi Aralof ve Azerbaycan Büyükelçisi İbrahim Abilof'un katılımıyla başladı.

Kazım Karabekir

Aslında her kazadan sekiz kişinin katılımıyla toplanması öngörülen kongre 1135 delege ile toplanabilmiş ve 17 Şubat 1923'te Gümrük civarında önceleri Osmanlı Bankası deposu olarak kullanılan İkinci Kordon'daki Aram Hamparsumyan mağazalarında yapıldı. Aslında bu tarih, Lozan'da yapılan barış görüşmelerinin özellikle iktisadi konularda yaşanan anlaşmazlıklar nedeniyle kesintiye uğradığı bir

döneme denk gelmekteydi. Buradaki temel amaç yeni Türkiye Devleti'nin izleyeceği iktisadi yaklaşımları Batılı ülkelere duyurmaktı. Dönemin İktisat Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un yoğun

emekleriyle toplanan kongrede divan başkanlığına Kazım Karabekir, divan kâtipliğine ise, Ahmet Hamdi (Başar) seçildiler. Mustafa Kemal, İzmir İktisat Kongresi'nde yapmış olduğu bir konuşmada şu sözlerle yeni Türkiye'nin iktisadi politikalarına yön verecek ilkeleri dile getiriyordu:

Kongre Günü

“Yeni Türkiyemizi layık olduğumuz düzeye erİştirebilmemiz için mutlaka ekonomimize birinci derecede önem vermek zorundayız. Çünkü zamanımız tamamen bir ekonomi devrinden başka bir şey değildir. Siyasi, askeri zaferler ne kadar büyük olurlarsa olsunlar iktisadi zaferlerle taçlandırılmazlarsa kazanılacak başarılar yaşayamaz ve kısa zamanda söner. Bu kuvvetli ve parlak zaferlerimizi de taçlandıracak olan bayındırlık yolunda sonuç alabilmemiz için iktisadi egemenliğimizin sağlanması ve güçlenmesi gerekir. Bu kadar verimli, bu kadar güçlü olan yeni hükümetimizin düşmansız kalacağını sanmak doğru değildir. Bunun için kundaklar koyarak, onu bozguna uğratmaya çalışacak ve suikasta teşebbüs etmeye çalışacak çok kimseler bulunacaktır. Bütün bunlara karşı silahımız ekonomik hayatımızdaki güç, sağlamlık ve başarılarımız olacaktır.

Efendiler; İçinde bulunduğumuz halk devriminin, milli devrin tarihini de yazabilmek için kalemler, sabanlar olacaktır. Bence halk devri ekonomi devri ile anlam kazanır. Öyle bir ekonomi devri ki, memleketimiz imar edilmiş, milletimiz sıkıntısız ve zengin olsun. Bu noktada bir felsefeyi hatırlatmalıyız, o da: “Kanaat tükenmez hazinedir.

Mustafa Kemal'in İktisat Kongresi İçin İzmir'e Gelişi 27 Ocak 1923

İstediğimiz şudur:

Bu memleketin halkı ellerinde örnekleriyle; tarım, ticaret, sanat, emek ve sabanın temsilcisi olsun. Artık bu memleket fakir, millet değersiz değildir. Memleketimiz zenginler memleketidir. Bu yeni Türkiye'nin adına “Çalışkanlar Diyarı” denir. İşte memleket böyle bir devir içinde bulunuyor, kongreniz böyle bir devri yaratacak ve tarihini de yazacaktır. Bu tarih kitabında en büyük makam çalışanlara ait olacaktır. Türkiye İktisat Kongresi, ilk olarak tarih sayfalarındaki yüce yerine erişecek kongredir. Ve sizler, bu memleketin ihtiyacını, milletin ihtiyacını, milletin yeteneklerini ve bunun karşısında, dünyada mevcut olan çok kuvvetli ekonomi

kuruluşlarını göz önünde tutarak, alınması gerekli kararları; tartışarak, büyük bir açıklıkla ve kesin bir şekilde, tespit etmelisiniz. Bu kararlar uygulandıkça, memleketimiz aydınlığa ve üstün verime kavuşsun.

Efendiler,

Ekonomik alanda düşünür ve konuşurken sanılmasın ki dış sermayeye karşıyız; hayır, bizim memleketimiz geniştir. Çok emek ve sermayeye ihtiyacımız var. Kanunlarımıza uymak şartıyla dış sermayelere gerekli olan teminatı vermeye her zaman hazırız. Yabancı sermaye, çalışanlarımıza eklensin ve bizim ile onlar için yararlı sonuçlar versin. Bizim halkımızın çıkarları birbirinden ayrılır, sınıflar halinde değil; aksine, varlıkları ve çalışmaların ürünleri ile birbirleri için gerekli olan meslek sınıflarından oluşmuştur. Bu dakikadaki dinleyicilerim de çiftçilerdir, sanatkârlardır, tüccardır ve işçilerdir. Bunlardan hangisi diğerlerine karşı olabilir? Çiftçinin sanatkârlara, sanatkârların çiftçiye ve çiftçinin tüccara ve bunların hepsinin birbirlerine ve işçiye muhtaç olduğunu kim inkâr edebilir.

Kongre dönemin
Yeni Gün Gazetesi'nce
Bu Şekilde
Duyuruluyordu

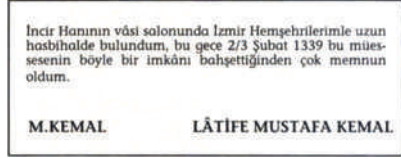
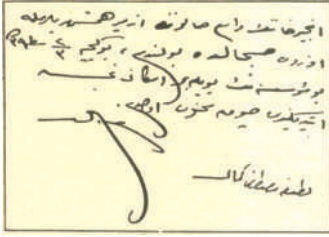
Efendiler;

Yüce kurulunuzla bugün başlamış olan Türkiye İktisat Kongresi çok önemlidir, çok tarihidir. Nasıl ki, Erzurum Kongresi, felaket noktasına gelmiş olan milleti kurtarma konusunda, Misak-ı Millinin ve Anayasanın ilk temel taşlarını sağlamada etkin olmuş, öncü olmuş ve en yüksek hatırayı yaratmış ise; kongreniz de milletin ve memleketin yaşantısını sağlayarak, gerçek kurtuluşuna yardımcı olacak kanunun temel taşlarını ve esaslarını ortaya koymak suretiyle tarihte çok büyük bir ad ve çok kıymetli bir yer almış olacaktır.

Mustafa Kemal İktisat Kongresi'nde Konuşurken

Ekonomi demek, her şey demektir, yaşamak için, mutlu olmak için, insan varlığı için ne lazımsa onların hepsi demektir. Ziraat demektir, ticaret demektir, çalışma demektir, her şey demektir.” demiştir.

İktisat Kongresi için Mustafa Kemal'in Teşekkür Notu

Mustafa Kemal'in bu sözleriyle çok önemli kararlara imza atan İktisat Kongresi 1923 ile 1930 yılları arasında Türkiye'de uygulanan iktisadi konuların temel belirleyicisi olmuş 1929 Dünya ekonomik bunalımından sonra Türkiye devletçilik ideolojisinin gereği olarak planlı ekonomi uygulamalarına geçmiştir.

C) İZMİR CUMHURİYET DEVRİMLERİNE SAHİP ÇIKIYOR

İzmir'in Cumhuriyet'in öncü kenti olma misyonu ile ilgili olarak şimdiye kadar kamuoyunda çok fazla bilinmeyen bir diğer konu ise, Lozan Antlaşması'yla İzmir arasındaki bağıdır. Bilindiği gibi Lozan, Türkiye'nin uluslararası alanda siyasal bağımsızlığının onaylandığı bir antlaşmadır. Lozan, **"ıstıklal-ı tam"** yani tam bağımsızlık hedefiyle emperyalistler tarafından yutulmak istenen bir ulusun yeniden var oluşunun simgesidir. Lozan, çağdaş Türkiye'nin tapu senedir. Sevr'i yırtıp atan ve tarihin derinliklerine gönderen bir iradenin Kuva-yı Milliye ve Müdafaa-ı Hukuk ruhuyla bir imparatorluğun enkazından yeniden yarattığı çağdaş Türkiye'nin miladıdır.

24 Temmuz 1923 Türk Delegasyonu Lozan'da

İzmir, Lozan sürecinde de Cumhuriyet'in temel felsefesiyle olan bağlarını güçlendirme konusunda Cumhuriyet önderleri tarafından yeni Türkiye Devleti'nin simge kenti olarak emperyalist devletlere karşı tam bağımsızlığın bir timsali olarak ön plana çıkarılmıştır. Lozan'a gidilen süreçte yani, Türkiye'nin siyasal bağımsızlığının devletlerarası hukuk alanında onaylanacağı bir antlaşmaya Türkiye Büyük Millet Meclisi adına ev sahipliği yapma onurunun İzmir'e verilmesi, Cumhuriyet'in İzmir'e verdiği önemi göstermektedir. Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin bu öneriyi yaparken çıkış noktası hiç kuşkusuz İzmir'in Kurtuluş Savaşı sürecinde taşıdığı tarihsel misyondur. Bilindiği gibi İtilaf Devletleri 13 Kasım 1922'de TBMM hükümetini İsviçre'nin Lozan kentindeki konferansa davet etmişler, ancak Türkiye o günkü teknik koşullara göre İsviçre ile Türkiye arasındaki haberleşme ve iletişim zorluklarını gündeme getirerek bu konferansın Lozan yerine İzmir'de yapılmasını teklif etmiş bu önerinin kabul görmemesi üzerine konferansın tarafsız bir ülkede yapılması konusunda muhtabakat sağlanmıştı.

Lozan'da imzalar atılırken

Lozan görüşmeleri 24 Temmuz 1923 tarihinde sonuçlanarak imzalanmış ve Türkiye Sevr karanlığından Lozan'ın aydınlığında uygar dünyada bağımsız bir devlet olarak varlığını uluslararası alanda tescil ettirmiştir. İzmir ve İzmirli, modern Türkiye'nin kuruluş öyküsünün en önemli kilometre taşlarından birisi olan Lozan'ı içinde yaşadıkları kentin tarihsel misyonuna uygun olarak yaşatabilmek amacıyla büyük yangın sonrasında yeniden imar ettikleri kentlerinin en önemli meydanlarından birisine **“Lozan”** adı vererek çağlar boyunca yaşatmak istemişlerdir. Nitekim bu gelişmeler ışığında Dr. Behçet Uz'un İzmir Belediye Başkanlığı döneminde 15 Şubat 1937 Pazartesi günü toplanan İzmir Belediye Meclisi Vasıf Çınar ve Vorosilof Bulvarlarının son bulduğu ve Kültürpark'ın (Fuar) en büyük girişinin önüne gelen alana Lozan Meydan'ı adını vermişlerdir. Aynı gün alınan bir başka kararla Şükrü Kaya, Tevfik Rüştü Aras ve Refik Saydam Bulvarlarının son bulduğu alana da **“Montrö Meydanı”** adı verilmiştir. Bilindiği gibi Montrö Boğazlar Sözleşmesi 1936 yılında imzalanmış ve bu sözleşmeyle Çanakkale ve İstanbul Boğazlarındaki egemenlik hakkı tamamiyle Türkiye Cumhuriyeti'ne devredilmişti.

Lozan Meydanı

Aslında İzmir büyük yangın sonrasında yeniden inşa edilirken ve küllerinden yeni bir kent estetiği oluşturulurken yapılan cadde, meydan, sokak ve bulvarlarıyla cumhuriyet ve cumhuriyetin tüm değerlerini içselleştiren bir kent görünümünü kazanmıştır.

Montrö Meydanı

Sıradan bir İzmirlinin İzmir'in sokak ve caddelerinde dolaşırken rastlayacağı Anafartalar Caddesi, Vasıf Çınar Bulvarı, Çankaya, Hatay, Gazi Bulvarı, Lozan ve Montrö meydanları, Fuar 26 Ağustos Kapısı, Fevzi Paşa Bulvarı gibi adlar İzmir'in hem kendisini anlatmakta hem de cumhuriyetin inşa sürecinde bütün özellikleriyle bir cumhuriyet kenti olma konusundaki tavrını ve kararlılığını simgelemektedir. İzmir'in 1920'li ve 1930'lu yıllarda yani erken cumhuriyet dönemi olarak niteleyeceğimiz süreçte özellikle büyük yangının etkilediği alanlarda ortaya koyduğu mimari eserler, anıtlar ve binalar bilindiği gibi I. Ulusal Mimari akımının özelliklerini en özgün bir şekilde yansıtmaktadırlar. Hemen belirtmek gerekir ki, bu akım formları ve plan özellikleri itibarıyla batılı bir anlayışa cephe ve bezeme özellikleriyle Türk mimarisine özellikle Selçuklu ve Klasik Osmanlı mimarisine dayanmaktaydı. Cumhuriyetin kentsel mekân tasarımlarıyla da yeni bir kimlik oluşturma anlayışının bir sonucu olarak gerçekleştirilen bu akım sayesinde, başta İzmir olmak üzere cumhuriyet kentlerinin mekânsal dönüşümleri ve kentsel estetik yeniden biçimlendirildi.

D) ATATÜRK DEVRİMLERLE İLGİLİ MESAJLARINI İZMİR'DEN VERİYOR

Bütün bunlarla birlikte İzmir cumhuriyetin kültür alanında gerçekleştirmiş olduğu devrim hareketlerine ve Atatürk'ün bu konuda yapmış olduğu önemli konuşmalara da ev sahipliği yaparak, cumhuriyet tüm Türkiye'ye İzmir'den mesajlar vermiştir. 11 Kasım 1925'te İzmir Belediye binasından kendisini dinleyenlere hitaben: ***“Ben bütün İzmir’i ve bütün İzmir’lileri severim. Güzel İzmir’in temiz kalpli insanların da beni sevdiklerinden eminim”*** sözleriyle İzmir’e vermiş olduğu önemi dile getiren Mustafa Kemal, 12 Ekim günü Kemalpaşa’ya giderken Türk Ocağı’nda Ocak başkanının söylevi üzerine dile getirmiş olduğu “...

11 Kasım 1925 İzmir Hükümet Konagi'nın Önü

Arkadaşlar, bütün hayatımda sevinçle geçirdiğim bir gece vardır. O gece ordumuzun İzmir'e girdiği günün buraya geçirdiğim gece-sidir. O vakit buradan geçerken bu muhterem halkın gördüğü zulüm ve düşmanlığa rağmen resmini koyunlarından çıkararak beni tanıdıklarını ve otomobilime atılarak kucakladıklarını unut-mam. Bu gün o hatırayı yaşıyorum, bahtiyarım!" sözlerle Dokuz Eylül 1922 akşamı Nifte (Kemalpaşa) yaşadıklarını tekrar anım-samıştır. Atatürk'ün İzmir'de yapmış olduğu konuşmaların içinde belki de en ilginç olanlarından bir tanesi 14 Ekim 1925 günü İzmir Kız Muallim mektebinde dile getirmiş olduğu söylevdir.

Mustafa Kemal Kız Mektebinden Aynılırken

Burada ilk kez cumhuriyet ve monarşi rejimleri arasındaki farkı ünlü Fransız düşünür Montesquieu'dan esinlenerek Cumhuriyet'in kadın öğretmen adaylarına bir başöğretmen edasıyla anlatan Mustafa Kemal bu farkları şöyle ortaya koyuyordu: ***"Cumhuriyet ahlaki fazilete dayalı bir idaredir. Cumhuriyet fazilettir. Sultanlık korku ve tehdide dayalı bir idaredir. Cumhuriyet idaresi faziletli ve namuskâr insanlar yetiştirir. Sultanlık korkuya, tehdide dayalı olduğu için korkak, zelil, sefil, rezil insanlar yetiştirir. Aradaki fark bunlardan ibarettir."*** Cumhuriyet öğretmeni kadınlara yönelik, olarak İzmir'de kadın haklarıyla ilgili olarak en önemli çıkışlarından birisini yapan Mustafa Kemal, Tevfik Fikret'ten mülhem olarak ***"elbet sefil olursa kadın alçalır beşer"*** ifadesiyle Türk kadını toplumsal yaşamda erkekle eşit bir konuma getirecek olan atılımlarını İzmir'den başlatmış oluyordu. Aynı gün İzmir Erkek Muallim Mektebi'ndeki söylevinde ise, ***"Milletleri kurtaranlar yalnız ve ancak muallimlerdir"*** sözleriyle öğretmenleri cumhuriyetin öncü gücü yapma konusundaki düşüncelerini bütün açıklığıyla dile getirmiştir.

Mustafa Kemal, İzmir Suikastı Sonrası İsmet Paşa'yla Çeşme'ye Giderlerken

1926'de başta eski ittihatçılar olmak üzere cumhuriyet rejimine ve Atatürk'ün önderliğine muhalefet edenler; O'nun yaşamına son vermek için İzmir'de bir suikast düzenlemeye kalkıştılar. Vali Kazım (Dirik) Paşa'nın bu alçakça düzenlenmiş suikast planını ortaya çıkarmasından sonra Mustafa Kemal Paşa 16 Haziran 1926'da yine İzmir'deydi. İzmir halkı kendisini büyük bir coşkuyla karşılamıştı. Suikastı düzenledikleri için eski Lazistan mebusu Ziya Hurşit ve arkadaşları Çopur Hilmi, Laz İsmail ve Gürcü Yusuf, 26 Haziran'da İzmir Milli Kütüphane salonunda kurulan istiklal mahkemesinde yargılandılar ve 13 Temmuz 1926 Salı günü idam edildiler. Rejim muhaliflerinin suikast yeri olarak İzmir'i seçmeleri ve planlarını buna göre yapmaları bir rastlantı değildi. Baştan bu yana sıraladığımız nedenlerle İzmir Mustafa Kemal Paşa'nın ve cumhuriyetin sembol kentiydi. O'na karşı İzmir'de gerçekleştirmeyi planladıkları suikastla hem kendisini hem de cumhuriyet fikrini ortadan kaldırmayı düşünüyorlardı. Nitekim, bu gerçeği çok iyi bilen Mustafa Kemal Paşa, başarısız

suikast girişimi üzerine Anadolu Ajansı'na verdiği demeçte **“Alçak teşebbüsün benim şahsımdan ziyade mukaddes cumhuriyetimize ve onun dayandığı prensiplerimize yönelmiş bulunduğuna şüphe yoktur. Benim naciz vücudum bir gün elbet toprak olacaktır. Fakat Türkiye Cumhuriyeti ilelebet payidar kalacaktır”** sözleriyle inanmış bir devrimci ve idealist bir cumhuriyetçi olarak kararlılığını dışa vuruyordu.

9 Eylül 1922'den bu yana aradan geçen 88 yıl boyunca İzmir, Türkiye Cumhuriyeti'nde hep ilklerin yaşandığı ve başta laiklik olmak üzere Cumhuriyet'in temel değerlerini kentin bütün bileşenleriyle sahip çıkıldığı bir kent olma özelliğini titizlikle korumaktadır.

KAYNAKLAR

- Zeki Arkan, Cumhuriyetin İlanı ve İzmir Basını, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi C. I. SIII, (Temmuz) 1985
- Falih Rıfki Atay, Çankaya, İst. 1969
- Toktamış Ateş, Demokrasi, İst. 1976
- Mustafa Kemal Atatürk, Söylev, Nutuk, T.D.K. Yay, Ank. 1972
- Atatürkün Söylev ve Demeçleri, CIII., T.T.K. Yay. Ank. 1961
- Ali Fuat Cebesoy, Sınıf Arkadaşım Atatürk.İst. 1967
- Selahattin Çiller, Atatürk İçin Diyorlar ki, Varlık Yay. İst. 1965
- Turan Feyzioğlu, Atatürk ve Milliyetçilik, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C. I. S. II, (Mart) 1985
- İşmet Giritli, Atatürkçülük İdeolojisi, Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi, C.I. S. I(Kasım) 1984.
- Asım Gündüz, Haturalarım, Yay. Haz. İhsan Ilgar, İst. 1973
- Afet İnan, M. Kemal Atatürk'ten Yazdıklarım. Kültür Bakanlığı yayını Ank. 1981.
- Enver Ziya Karal,Atatürk ve Devrim. Konferanslar-Makaleler (1935-1978). Ank. 1980
- Mazhar Müfit Kansu, Erzurum dan Ölümüne Kadar Atatürk'le Beraber. T.T.K.Yay. Ank. 1966
- Ceyhun Atuf Kansu, Atatürk ve Kurtuluş Savaşı. Varlık Yay. İst. 1969
- Suna Kili, Türk Devrim Tarihi. Boğaziçi Üni. Yay. İst. 1969
- Utkan Kocatürk, Atatürk'ün Fikir ve Düşünceleri. Ank. 1984
- Emre Kongar, Devrim Tarihi ve Toplumbilim Açısından Atatürk. Remzi Yay. İst. 1983
- D.V.Mikusch.Gazi Mustafa Kemal Avrupa İle Asya Arasındaki Adam. Remzi Yay. İst. 1981
- P.Paruşev, Atatürk. Cem. Yay. Ank. 1978
- J.J.Rousseau, Toplum Sözleşmesi. Çev. Vedat Günyol. Çan.Yay.İst. 1969
- Murat Sarıca, 100 Soruda Siyasi Düşünce Tarihi. Gerçek Yay. İst. 1973
- İhsan Sungu, Tanzimat ve Yeni Osmanlılar, ist. 1940
- Bilal N.Şimşir,İngiliz Belgelerinde Atatürk, 1919- 1938.C. 1,Ank. 1973
- Bekir Tünay, Mustafa Kemal ve İttihat Terakki,Atatürk Araştırma Merkezi Dergisi.C.I.S.I (Kasım) 1984
- Vedat Nedim Tör, Atatürk'ün Yalnızlığı, Atatürkçülük Nedir?.Yay.Haz.Yaşar Nabi. Varlık Yay. İst. 1965
- Jorge Blanco Villalta, Atatürk. Kültür ve Turizm Bakanlığı Yay. Ank. 1983